

Genuskonstruktioner och museer

Wera Grahn

WERA GRAHN
GENUSKONSTRUKTIONER OCH MUSEER
HANDBOKA FÖR GENUSINTEGRERING
2007

UPPLAGA 1:1
ISBN: 978-91-85618-95-8

© WERA GRAHN, 2007

OMSLAGSBILD: Jekaterina Pertoft, motiv från konstakademin i S:t Petersburg.
GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Södra tornet kommunikation
TRYCK: Taberg Media Group

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018 - 16 91 00. Telefax 018 - 69 25 09
www.upplandsmuseet.se

Genuskonstruktioner och museer

– Handbok för genusintegrering

Wera Grahn

1. Inledning	5
1.1. Varför genus och museer?	5
1.2. Syfte	6
1.3. Material	6
1.4. Teoretiska utgångspunkter	6
1.4.1. Genusvetenskaplig pluralism	6
1.4.2. Kunskapsteoretiska konsekvenser	7
2. Verktygslåda	11
2.1. Samlingarna och samlandet	11
2.1.1. Att lära känna samlingarna	12
2.1.2. Nyförvärv	14
2.1.3. Arkeologiska artefakter	15
2.1.4. Grader av genusladdning	16
2.2. Klassifikation	18
2.3. Vård	18
2.4. Utställningar	21
2.4.1. Många olika genusperspektiv	21
2.4.2. Grader av genusintegrering	23
2.4.3. Förslag till konkretisering	26
2.4.4. Utställningens poetik	28
2.5. Pedagogik	30
2.5.1. Genuspedagogik i utställningar	30
2.5.2. Genuspedagogik i gruppen	31
2.6. Kulturmiljövård	34
3. Avgörande faktorer för genusintegrering	40
3.1. Ledningens betydelse – Upplandsmuseet	40
3.2. Forskningens ställning – Upplandsmuseet och Arbetets museum	41
3.3. Sedan länge inarbetade genusperspektiv – Arbetets museum	42
3.4. En långsiktig plan – Upplandsmuseet	43
3.5. Igångsättningsprojekt – UFOG	44
3.6. Genusgrupper – Statens Maritima Museer och UFOG	45
3.7. Informationsspridning – UFOG	46
3.8. Genuspedagogik	48
3.9. Rutiner för kunskapsuppbyggnad – Riksutställningar	49
3.10. Insamling och klassifikation – Västergötlands museum	50
4. Referenser	53

1. Inledning

1.1. Varför genus och museer?

Kulturarvet är inte neutralt och är sällan något som ligger ”där ute” och väntar på att bli ”upptäckt”.¹ Snarare kan kulturarvet förstås som det som tas in på ett museum och med detta skapas som kulturarv. Museerna är alltså aktiva alstrare av det som kallas kulturarvet, däribland det innehåll som tilldelas kvinnor/kvinnligt och män/manligt. Det här gör det särskilt angeläget för museer att medvetandegöra sina val och noga fundera över vilka bilder av dåtiden som förs vidare in i framtiden.

Mycket återstår innan ett genusmedvetet² tänkande är integrerat som en självklar del i museernas olika verksamhetsgrenar. Detta framhålls bland annat i slutrapporten *Genus på museer* (Ds 2003:61).³ Ofta framförs ganska stereotypa gestaltningar, som ger en onyanserad bild av historien. Visserligen driver enskilda museer och museianställda runt om i landet med varierad framgång olika genusrelaterade projekt, men sett utifrån ett övergripande perspektiv utgör dessa undantag bland Sveriges museer. Kulturarvets demokratiska funktion – att inkludera alla i den kulturella kulturarvsgemenskapen – är långt ifrån genomförd.⁴ Allmänt sett verkar kunskap om genus i museiledningar och bland anställda många gånger vara låg,⁵ även om undantag finns.⁶

Att integrera ett genusmedvetet tänkande i museers verksamhet är svårt av flera olika anledningar. Förutom att flertalet av dagens museianställda skaffat sig sin grundutbildning innan genusvetenskap etablerades som universitetsämne, så uppfattas genusrelationer och gränserna för vad som associeras till femininitet och maskulinitet ofta som så ”självklara” och ”naturliga” att de därför sällan blir ifrågasatta. Representationer av kön verkar därför inte uppfattas som problematiska och nödvändiga att ägna särskild reflektion, utan snarare vara ovedersägligt givna. Detta resulterar inte sällan i hårdtagna stereotyper som legitimerar, vidmakthåller och förstärker asymmetriska förhållanden mellan könen.

1 För mer om detta se vidare under rubriken ”1.4.2. Kunskapsteoretiska konsekvenser”.

2 I denna text kommer begreppet genus att användas för att beteckna de sociala och kulturella konstruktionerna av kön. Begreppen genus och kön kommer vidare att användas synonymt. För mer om olika sätt att använda begreppen se t ex Grahn (2006:30–34), Aronsson & Meurling (2005:24–33) och Åsberg (1998:29–42).

3 Se t ex även Aronsson & Meurling (2005) och Grahn (2006, 2005 a och b, 1999 a, b och c).

4 För mer om Kulturarvets demokratiska funktion *Regeringens proposition (1996/97:3) Kulturpolitik*. Se även (SOU 1999:18, s 17f).

5 Jfr utredningen *Tid för Mångfald* (Pripp, Plisch & Printz Werner 2005).

6 T ex Upplandsmuseet som gjort en förebildligt långsiktig satsning på vidareutbildning av personalen i genusfrågor och Arbetets museum som länge arbetat med genusfrågor. Mer om detta nedan.

1.2. Syfte

Denna rapport presenterar förslag till analytiska verktyg som skulle kunna vara användbara i museers framtida arbete med genusfrågor. Dessa ska inte ses som fasta och absoluta, utan är avsedda som inspiration för museimedarbetare att själva tänka vidare med och att utveckla på ett sätt så att de passar det egna ansvarsområdet. Därutöver kommer några bra exempel på genusmedvetna arbeten på svenska museer att lyftas fram. De fall som valts ut har varit betydelsefulla och i vissa fall helt avgörande för att genusintegrering ska komma till stånd. På grund av projektets begränsade omfattning har avgränsningar varit nödvändiga att göra. Fokus ligger på kulturhistoriska och historiska museer. De områden som kommer att behandlas är främst samlingarna och samlandet, klassificering, vård och konservering, utställningar, pedagogik och kulturmiljövård. Det är alltså inte alla sorters museer och alla typer av museiverksamhet som berörs, utan några utvalda.

1.3. Material

Detta projekt har haft sin fysiska hemvist på Upplandsmuseet, med stöd av Statens Kulturråd. Sammanlagt har projektet haft tre månaders heltidsarbete till sitt förfogande.

Materialet i denna studie kommer från fältarbete på framför allt Upplandsmuseet, men besök och samtal med medarbetare har även gjorts på Arbetets museum, Västergötlands museum, Statens Maritima museer och Skellefteå museum. Därtill har kontakter tagits med olika aktörer inom museivärlden, hemsidor har studerats, Internetsökningar har gjorts m m.⁷

1.4. Teoretiska utgångspunkter

1.4.1. Genusvetenskaplig pluralism

Den teoretiska utgångspunkt som denna rapport tar avstamp i är grundad i genusvetenskaplig forskning.⁸ Det genusvetenskapliga fältet är idag stort och divergerat och innefattar en mängd olika teorier. Precis som inom andra vetenskapliga discipliner har ämnet med tiden utvecklats och olika riktningar uppkommit, dels inom redan existerande discipliner och dels i genusfokuserade miljöer – som ofta varit tvärvetenskapliga. Genusforskning innefattar exempelvis kvinnoforskning, jämställdhetsforskning, feministisk forskning, queerforskning, maskulinitetsforskning

7 Därtill grundar sig de slutsatser och analyser som görs i den mångåriga erfarenhet och kunskap om museiområdet som jag tillägnat mig dels under de år jag arbetat på museer, och dels under den tid jag skrev min doktorsavhandling i ämnet (Grahn 2006).

8 För mer om de epistemologiska utgångspunkterna se Grahn (2006:30–35).

och intersektionalitetsforskning och en kontinuerlig utveckling sker alltså.⁹

Trots olikheter emellan riktningarna finns oftast vissa gemensamma drag. Kön är utgångspunkt i denna typ av forskning och det är inte i första hand ett biologiskt kön som står i centrum, utan det socialt och kulturellt skapade. Vidare granskas innehållet i och gränserna för de socialt och kulturellt skapade könen. Ofta fokuseras även relationen mellan könen och de asymmetriska maktrelationerna problematiseras. Det finns också en grundläggande förståelse för att kvinnor generellt sett är underordnade män på flera plan.¹⁰ Dessutom finns vanligen ett emancipatoriskt syfte, vilket innebär att målet är att förändra ojämlika förhållanden mellan könen.

Beroende på vad som studeras och vilken kunskap som vill uppnås kan vissa genusvetenskapliga teorier och begrepp vara mer användbara än andra. Detta är kanske särskilt viktigt att ha i åtanke när det gäller museernas breda verksamhetsområde med ansvar för att minnas i princip all mänsklig verksamhet. Viss empiri kan förstås bättre utifrån vissa specifika teoretiska resonemang än andra. Detta innebär att genusvetenskapliga tankegångar och begrepp inte på ett enkelt sätt kan lyftas rakt av från ett sammanhang till ett annat. I varje konkret sammanhang måste teori och empiri knådas samman på sitt speciella sätt.

1.4.2. Kunskapsteoretiska konsekvenser

Kunskap uppfattas i denna kontext som stadd i ständig förvandling, eller med andra ord som socialt och kulturellt konstruerad. Detta har inte bara kunskapsteoretiska konsekvenser för det här arbetet. Det har också implikationer för det arbete som försiggår på museerna. Mer om detta nedan, men först några ord om denna kunskapsteoretiska position.

Den här kunskapssynen skulle kunna ses som uttryck för ett postmodernt¹¹ förhållningssätt där kunskapen uppfattas som flyktig, fritt flytande och relativistisk. Så ska den emellertid inte uppfattas i det här sammanhanget. Den position som valts är en som visserligen ser kunskap som socialt och kulturellt konstruerad, men däremot inte som helt fritt flytande utan i det här fallet förankrad i genusvetenskaplig teoribildning.

Den här kunskapsteoretiska utgångspunkten skiljer sig alltså från en helt relativistisk hållning och tar sin utgångspunkt i Donna Haraways syn på kunskap. Hon

9 Olika sätt att dela in och namnge olika inriktningar inom genusforskning finns naturligtvis. Det jag använt här är den indelning som gjorts av Ganetz (2005:12) i Vetenskapsrådets skrift, men med tillägget intersektionalitet. Det här är alltså ett av många möjliga sätt att beskriva detta kunskapsfält.

10 Se t ex *Kvinnomaktutredningen* (SOU 1998:6), den återkommande statistiken från SCB t ex (2002, 2004, 2006) och den omfattande internationella och nationella genusvetenskapliga forskning inom ämnet som idag existerar.

11 Begreppen postmodernitet och modernitet har i olika kontexter tilldelats skilda innebörder. I stora drag kan sägas att de har kommit att diskuteras på lite olika sätt inom framför allt två större fält. Dels inom den konst- och litteraturhistoriska sfären och dels inom en idéhistorisk kontext, ofta med filosofisk och vetenskapsteoretisk karaktär. I det följande kommer jag att använda begreppen i den vetenskapsteoretisk och filosofisk förankrade bemärkelsen.

varnar för farorna med både en postmodern relativism och dess motsats – den moderna positivistiska tron på att kunna förmedla ”säker” och ”sann” kunskap med universell giltighet (1991:191ff).

Bägge inställningarna är vad Haraway kallar ”god-tricks” – gudslänkande illusioner – som båda återfinns som ideal inom vetenskapen. Relativismens postmoderna synsätt utlovar lika bra kunskap utifrån alla utsiktspunkter, medan det moderna synsättet ger löfte om ”sann” och ”objektiv” kunskap utifrån en enda stabil position.

Haraway framhåller som alternativ till dessa två kunskapsteoretiska ytterligheter det som hon kallar ”situated knowledges” – situerade kunskaper. Det är en epistemologisk position som visserligen är rörlig men inte hur som helst. Den är rörlig i den bemärkelsen att den tydligt artikulerar sin ”siting” – varifrån utblicken sker – och sin ”sighting” – hur man ser utifrån denna position – på ett explicit sätt i varje enskilt fall. Till skillnad mot ett modernt och postmodernt förhållningssätt skulle detta kunna ses som en post-postmodern hållning.¹²

Det här är enligt Haraway det närmaste vi kan tänkas komma något som skulle kunna liknas vid ”objektivitet”. Endast genom att explicit tydliggöra varifrån vi talar och hur vi ser världen därifrån är det möjligt för andra att kunna göra sig en uppfattning om rimligheten i det som framförs och vi kan förhoppningsvis även inspirera andra till att göra sin ”siting” och ”sighting” synlig i en fortsatt dialog.

Den kunskap som produceras är med detta synsätt framför allt giltig i det specifika sammanhang som studeras men inte nödvändigtvis överallt och i alla sammanhang. Det innebär att kunskap aldrig på ett enkelt sätt kan överföras från ett område till ett annat, utan de speciella förhållanden som råder på respektive fält måste tas i beaktande och kunskapen arbetas in och ges sin speciella utformning i varje enskilt fall. Det är alltså utifrån detta perspektiv som det här arbetet är skapat.

Detta har som antytts också konsekvenser för uppfattningen om vilken typ av historia som är möjlig att förmedla på museer. Med detta synsätt är det en illusion att tro att museer kan ”spegla” den ”sanna”, ”objektiva” historien. Val och urval sker alltid. Det här innebär fördenskull inte att allt är relativt och fritt flytande och att det går lika bra att berätta precis vad som helst. Med ett sådant synsätt skulle en stor del av museernas verksamhet bli meningslös och det skulle sakna djupare poäng att fortsätta berätta berättelser om vad som hänt ”förr i tiden” och fundera över vad det har att göra med oss idag.

Det viktiga är att de lokalt specifika positioner och perspektiv som de historiska narrativen även på museer är formade utifrån är explicit urskiljbara för betraktaren, det vill säga att kunskaperna är situerade (jfr Haraway 1991:183–201). Poängen med sådana berättelser är att de öppnar upp för en fortsatt förhandling om betydelse med andra lika partiellt situerade röster, vilket kan möjliggöra en fördjupad förståelse. Det är detta – och inte stabila ”sanningar” om förr – som vi epistemologiskt sett i bästa fall kan hoppas uppnå med museutställningar.

¹² Se t ex Braidotti (2005:169–180) för mer om post-postmodernitet.

Museer skapar alltså historia och det som kallas kulturarv, vilket gör det extra viktigt att klargöra vem som är avsändare, vilken utsiktsplats man talar ifrån och vilka utgångspunkter man har. Ibland kan det emellertid vara svårt att tydligt se vilka de egna utgångspunkterna är, särskilt de som uppfattas som självklara och "naturliga". Då är det viktigt att försöka medvetandegöra dessa. Två initiala frågor som kan vara fruktbara att ställa i detta sammanhang är: Varför betraktas vissa saker viktigare att berätta om än andra? Vad finns det för grund till detta?

2. Verktygslåda

2.1. Samlingarna och samlandet

Det finns en mängd olika sätt att integrera ett genusmedvetet tänkande i museiverksamheten. I princip kan genusansatser av skilda slag i efterhand appliceras på alla förvärv, oavsett vilket. Det gör att samlingarnas sammansättning i princip inte behöver vara avgörande för om genusperspektiv kan tillämpas eller inte. Även den mest könsblinda samling kan alltså med fördel problematiseras utifrån genus. Men det som en könsblind samling kanske allra bäst kan förmedla kunskap om är däremot inte det samhälle och den tid som förvärven initialt kommer ifrån, utan framför allt om det museum, de tjänstemän och den tid som förevarit när själva insamlingen skett.

En könsblint formad samling blir alltså oftast mindre användbar när det gäller att lyfta fram genusrelevant information som berör de specifika föremålen, dokumenten eller fotografierna. Men detta behöver dock inte utesluta att samlingar som byggts upp utan ett genusmedvetet tänkande emellanåt även kan förmedla genusrelevant information, som på ett omedvetet sätt inkluderats. När det gäller insamling av genusangelägna uppgifter är det emellertid viktigt att understryka att det är essentiellt att detta sker medvetet, som ett aktivt val. Lika lite som ett museums kunskapsuppbyggnad inom andra områden bör vara grundad på slumpen, bör det vara det när det gäller genus. Det är väsentligt att en sådan insamling sker med en viss systematik, så att liknande slag av genusrelevanta uppgifter i möjligaste mån samlas in vid alla förvärv. Till skillnad mot könsblint insamlade samlingar kan genusmedvetet formade sådana förmedla genusrelevant kunskap som kan knytas till förvärven i sig.

Även om frågor om genus alltid kan ställas till en samling i efterhand och även om det går att finna genusrelevanta svar från förvärv som inte är insamlade med detta i åtanke, så innebär alltså detta inte att det därmed skulle vara betydelselöst hur en samling är sammansatt och vilka uppgifter som samlats in. Uppbyggnaden av samlingen sätter gränserna för vad som är möjligt att göra i framtiden. Ju mer den kan berätta om både kvinnor/män och kvinnligt/manligt, desto rikare och mer nyanserade berättelser kan byggas upp. Berättelser som förmedlar mångfasetterad kunskap om hur de socialt och kulturellt skapade könen formats historiskt på skilda sätt. Berättelser som belyser hur innehållet i och gränserna för föreställningar om kön är konstruerade. Berättelser som visar hur förhållandena mellan könen varit formade och vilka konsekvenser dessa föreställningar har haft.

2.1.1. Att lära känna samlingarna

Hur samlingarna ser ut på ett övergripande plan är det oftast bara ett litet fåtal museiandställda som känner till – de som arbetat länge på ett museum och därtill nära dess samlingar. Av dessa är de än färre som har en överblick över hur samlingarna relaterar till genus. En fruktbar första utgångspunkt skulle därför kunna vara att lära känna det egna museets samlingar genom att granska hur dessa är uppbyggda betraktade med fokus på genus. Detta kan bilda en preliminär förståelsegrund för det fortsatta arbetet. Genom att undersöka hur fördelningen ser ut på en övergripande nivå, när det gäller antal föremål/arkivalier/fotografier som skulle kunna länkas till föreställningar om en feminin respektive maskulin sfär, skapas en preliminär förståelse. Förmedlar samlingen både kunskap om en kvinnligt och manligt associerad historia eller föreligger en skevhet? Kunskapen om hur samlingarna ser ut på ett generellt plan kan bli en givande vägledning för det fortsatta arbetet. Att räkna och sortera på kön är alltså ett första steg som måste följas av mer djuplodande frågor.

De samlingar som museerna redan äger har dessvärre ofta bristfällig kringinformation. Detta gäller uppgifter med genusrelevans såväl som uppgifter av annan karaktär. En ofta sviktande punkt är förvärvsmotiveringar, som många gånger saknas. Varför det varit så brinnande intressant att förvärva just ett visst föremål, fotografi eller arkivalie är ofta höljt i dunkel. Även det som i insamlingsögonblicket framstår som det mest självklara motiv, blir sällan helt begripligt fem, tio eller tjugo år senare.

För att råda bot på redan existerande samlingars avsaknad av genusrelevanta uppgifter kan naturligtvis viss information kompletteras i efterhand, antingen genom att efterforskningar görs som gäller det specifika förvärvet eller genom att försöka finna relevanta uppgifter från andra källor som behandlar liknande förvärv. Men ofta är den här typen av uppgifter omöjliga eller svåra att finna och att inhämta denna sortens information i efterskott är oftast en mycket tidskrävande arbetsuppgift. Går det inte på något sätt att knyta ett förvärv till vare sig en kvinnlig eller manlig sfär får man helt enkelt lämna dessa förvärv därhän, när man ska försöka fastställa hur samlingen ser ut. Vanligtvis brukar det ändå gå att få en relativt god överblick över samlingen i stort.

När en övergripande förståelse av det egna museets samlingar har erhållits kan följande fördjupande frågor ställas i de fall då fördelningen av kvinnligt och manligt länkade förvärv är förhållandevis jämn:

1. Hur skapas kön i de olika sammanhangen? Vilka olika betydelser tillskrivs? Individuella, strukturella, ekonomiska, politiska, kulturella, sociala och/eller praktiska?
2. Legitimeras, vidmakthålls och förstärks könsstereotypa föreställningar eller öppnas det upp för alternativa förståelser av femininitet och/eller maskulinitet? Vilka maktrelationer mellan könen pekar förvärvet på?
3. Schablonerna för kön känner vi för det mesta redan till. De brukar flitigt ingå i museers samlingar och förmedlas även till stor del av många andra aktörer på andra samhälleliga och kulturella arenor. Utifrån genusperspektiv är förvärv med sådana laddningar därför inte så intressanta att samla in – däremot kan de vara väl så intressanta att analysera kritiskt och därefter ställa ut, vilket är något jag återkommer till i punkt fem.
4. Utifrån genusperspektiv är däremot de förvärv som förmår att luckra upp nu rådande könsstereotypa föreställningar mer intressanta, varför det blir särskilt väsentligt att aktivt söka efter sådana och då särskilt sådana som bär på positivt laddade alternativa föreställningar om kvinnor/män och kvinnligt/manligt = feministiska figurationer med potentia.¹³
5. Invanda könsstereotypa schabloner kan också vara användbara utifrån genusperspektiv, men då i syfte att identifiera platser för förtryck i syfte att förändra dem = feministiska figurationer med potestas.¹⁴ Här kan alltså platser där asymmetriska maktrelationer råder mellan könen lyftas fram, så att de därmed blir möjliga att förändra.

Är fördelningen ojämn:

1. Går det att förändra samlingens könsmässiga skevhet genom att aktivt samla in föremål som balanserar samlingen bättre?
2. Om så är fallet kan arbetet fullföljas med hjälp av ovanstående fördjupningspunkter.

¹³ Feministiska figurationer med potentia är alltså gestaltade föreställningar som är positivt laddade. Om de är positivt laddade avgörs av om de bryter mot ett fallogocentriskt tänkande. För att nämna några centrala personer har såväl Lacan, Derrida som Deleuze och Guattari och Braidotti genom åren diskuterat det fallogocentriska tänkandet. För mer om denna diskussion se Grahn (2006).

¹⁴ Feministiska figurationer med potestas är gestaltade föreställningar som är negativt laddade. Om de är negativt laddade avgörs av om de bekräftar ett fallogocentriskt tänkande. För mer om detta se Grahn (2006).

Är skevheten ojämn och permanent inbyggd i själva ämnesområdet på ett sådant sätt att den inte förmår att reformeras behöver delvis andra frågor ställas initialt:

1. Analysera kritiskt gränserna och innehållet i konstruktionen av den enkönade femininitet eller maskulinitet som finns inom det aktuella ämnesområdet.
2. Utvidga kontexten genom att inkludera kunskap från andra källor som inte nödvändigtvis behöver kunna knytas exakt till det aktuella förvärvet/samlingen men närliggande områden, dels för att få mer kunskap om den dominerande typen av femininitet eller maskulinitet, dels för att genom den omgivande kontexten frigöra kunskap om det underkommunicerade könets relation – eller frånvaro av relation – till området och om vilka konsekvenser den exklusiva endimensionella beköningen av området medfört.

2.1.2. Nyförvärv

De brister på genusrelevanta uppgifter som finns i många museers samlingar understryker vikten av att framtida förvärv förses med rikhaltiga och relevanta uppgifter redan vid insamlingstillfället. Att ställa frågor om kön blir alltså viktigt redan från början. Det är då de första tolkningsstegen tas som sätter ramarna för framtida läsningar.

- I det här insamlingsläget handlar det kanske oftast inte så mycket om att applicera explicita genusperspektiv,¹⁵ som att dels se till att genusrelevant information inkluderas redan i detta skede och dels att ställa nyförvärvet i relation till samlingarna i stort.

Grundläggande frågor är givetvis vem som har producerat och använt förvärvet, även givare kan vara intressant i detta sammanhang. Ju utförligare uppgifter i form av t ex fullständigt namn, sysselsättning, relation till förvärvet osv som inkluderas, desto bättre förståelse kan förmedlas till eftervärlden. Det är väsentligt att ange i vilka kontexter förvärvet förekommit och vilka betydelser det tilldelats. Tidigare brister i förvärvsmotiveringar gör det också särskilt angeläget att

¹⁵ Men det skulle också kunna handla om att anlägga genusperspektiv om förvärvet t ex ingår i en dokumentation eller ett forskningsprojekt där ett övergripande genusperspektiv initialt redan anlagts.

så fullständigt som möjligt försöka formulera motiveringar till alla nyförvärv.¹⁶

Därutöver är det också utifrån genusperspektiv viktigt att försöka klargöra vilka övergripande och specifika maktrelationer mellan kvinnor och män förvärvet pekar på. Bortsett från de praktiska betydelse ett förvärv tillerkänts är det också särskilt viktigt att inkludera de individuella och övergripande betydelse det tillskrivits – t ex sociala, politiska, ekonomiska och kulturella.

Beroende på hur samlingen är uppbyggd – med en jämn eller en ojämn fördelning av kvinnligt respektive manligt associerade föremål – kan samma frågor ställas till nyförvärv som de som föreslagits ovan till de redan existerande samlingarna.

- Om valet står mellan två förvärv, är det vid nyförvärv utifrån genusperspektiv betraktat en fördel att välja det som kan luckra upp könsstereotypa föreställningar istället för att cementera dem.

Med andra ord är det inte bara viktigt *att* både kvinnor och män representeras, utan också *hur*. Vad får de göra och på vilket sätt? En nyckelfråga här liksom ovan är alltså om förvärvet legitimerar, vidmakthåller och förstärker könsstereotypa föreställningar eller om det öppnar upp för alternativa synsätt.

2.1.3. Arkeologiska artefakter

I många museers verksamhet, särskilt läns museernas, spelar arkeologin en viktig roll. Problematiken kring arkeologiska föremål skiljer sig på flera sätt från i tiden mer närliggande. En avgörande skillnad är naturligtvis att här finns ingen att fråga om vilket kön artefakten relaterar till och vilka betydelse som tillskrivits. Tingen talar ju som bekant inte.

Detta gör emellertid inte genusrelaterade frågor irrelevanta. Särskilt viktigt i arkeologiska sammanhang torde vara att inte dra förhastade slutsatser om eventuell könstillhörighet. Bäckaskogskvinnan, som länge ansågs vara en man därför att jakt- och fiskeredskap återfanns i hennes grav, är ju ett belysande exempel på en sådan felkoppling (Gejvall 1970:281ff, Fahlander 1995:8). Inte förrän 1971 upp-

¹⁶ Vad en motivering ska innehålla och hur den ska formuleras finns det olika uppfattningar om. En del argumenterar för att det bör finnas med en hänvisning till en eventuell större dokumentation som förvärvet ingår i om en sådan existerar. Detta är givetvis viktigt, men inte sällan saknas sådan anknytning till många nyförvärv och då blir det extra viktigt att formulera en så tydlig motivering som möjligt till varför museet i samlingsögonblicket anser att just det aktuella förvärvet är så intressant att det bör sparas till eftervärlden. Men även i de fall där en dokumentation finns räcker det enligt min mening inte alltid med att hänvisa till denna. Dels beror detta på att undersökningen i sig kan vara så stor att det i efterhand blir oerhört svårt att överblicka materialet och finna ett explicit formulerat motiv och dels beror det på att många samtidsstudier ofta saknar precisa motiv till varför det i samlingsstunden ansetts vara så brinnande intressant att undersöka just det utvalda området och inte något annat. Hänvisningar till dokumentationer och/eller att förvärvet ligger inom ett museums samlingsområde eller dylikt ger ofta alltför stora och oprecisa motiveringar. När det gäller de specifika förvärven så finns utöver övergripande motiv oftast också särskilda motiv som avgjort att just det speciella föremålet, arkivalien eller fotografiet valts ut ur en stor mängd material och inte något annat. Både de övergripande och specifika motiven är viktiga uppgifter för framtida förståelse.

dagades det att det var en kvinna och inte en man. Detta gör det viktigt att vara förutsättningslös när det gäller att dra slutsatser om kön.

Däremot är det av värde att på ett seriöst sätt försöka fastställa könsrelationer vid de grävningar som görs och att tolka materialet med hjälp av olika genusteorier. Intressanta studier har gjorts där arkeologi kombinerats med t ex maskulinitetsteorier (Knapp 1998), kritiska genusteorier (Peterson 2002, Nelson 2004) och queerforskning (Marshall 2000, Schofield 2000).

Det är viktigt att frågan om vilken betydelse kön kan ha haft finns med redan vid inledningen av en grävning och att den sedan finns med i processen hela vägen ut. Om öppna genusrelaterade frågor saknas inledningsvis blir det svårt att föra in dem i efterhand. Kanske visar det sig i det specifika fallet inte vara möjligt att dra några slutsatser kring frågor om kön och makt. Men i de fall det däremot är möjligt har ny och viktig kunskap producerats.

Det är också väsentligt att det i den arkeologiska processen skapas utrymme för att kunna genomarbeta materialet så att genussamband kan klarläggas. Det krävs att tid avsätts för att sätta sig in i liknande samband i tidigare forskning och för att kunna pröva kvalificerade tolkningar på det egna materialet.

Vid bearbetningar av skilda slag är det också angeläget att inte på ett omedvetet sätt reproducera gestaltningar som inte är klarlagda, i t ex bilder eller gestaltningar där människor ingår. Ett arbetsmoment som exempelvis i text skildras som könsneutralt – på grund av att kunskap om den aktuella könsarbetsordningen är oklar – kan genom att en teckning som visar att en kvinna utför arbetsmomentet, förstärka oggrundade könsstereotypa mönster. Däremot ska naturligtvis inte könsrelationer underkommuniceras när de är kända.

En bra orientering till området genusforskning och arkeologi finns i Nationella genussekretariatets skriftserie. Här finns ”Genusperspektiv på arkeologi” (Arwill-Nordbladh 2001), som kan laddas ner kostnadsfritt från webben.¹⁷ Svenska avhandlingar som behandlar ämnet är t ex Arwill-Nordbladh (1998) och Thedéen (2004). En snabb sökning på sökorden ”genus och arkeologi” i LIBRIS/ webbsök¹⁸ gav t ex 149 träffar.

2.1.4. Grader av genusladdning

Är alla typer av förvärv lika betydelsefulla sett utifrån genusperspektiv? Så gott som alla föremål, arkivalier och fotografier har på ett eller annat sätt någon koppling till antingen kvinnor/män och kvinnligt/manligt och/eller kan länkas till en kvinnligt eller manligt associerad kontext. Även byggnader och andra fasta kulturarvsminnen har på många olika sätt förbindelser till kvinnor/män och kvinnligt/manligt och förstärker och legitimerar olika konstruktioner av kön. Men kopplingen kan

¹⁷ <http://www.genus.se/Publikationer/Rapporter+och+skrifter/>

¹⁸ <http://websok.libris.kb.se>

naturligtvis vara starkare eller svagare. En del förvärv har en intensivare bindning till frågor om makt och kön än andra. Föremål, arkivalier, fotografier eller byggnader som t ex påminner om kvinnors kamp för rösträtt, tillträde till universiteten eller rätt till fri abort har självklart en särskilt stark genusladdning.¹⁹

Men även det som kanske inte alldeles omedelbart associeras till kvinnors kamp för lika rättigheter kan visa sig vara länkat till detta om genusangelägna frågor ställts vid insamlingen. En penna är exempelvis ett skrivdon, men om den använts för att skriva artiklar i kampen för kvinnors rösträtt är den därutöver laddad med minnen från denna kamp. På samma sätt är en stencileringsapparat en teknisk anordning för att mångfaldiga text. Men om den därtill använts för att duplicera Grupp 8:s handlingsprogram är den också starkt genusladdad. Ställs inga genusrelevanta frågor skapas heller inga genusrelevanta svar. Då förblir pennan bara en penna och stencileringsapparaten en enkel kopieringsmaskin.

Emellertid behöver inte ett förvärv nödvändigtvis vara explicit länkat till kvinnorörelsen på samma tydliga sätt som exemplen ovan för att vara betydelsefulla utifrån genusperspektiv. Det kan även gälla artefakter som på andra sätt belyser alternativa sätt att skapa kvinnlighet och manlighet på. Antingen kan detta röra sig om sådana som kan länkas till normbrytande av skilda slag – som framgångsrika yrkeskvinnor eller vårdgivande män – eller sådant som lyfter fram alternativa sätt att konstruera maskulinitet och femininitet på som i det kollektiva minnet glömts bort eller försvagats – som 1700-talets sminkade män eller kvinnors aktiva arbete i jordbruksarbetet.²⁰

Det kan också handla om förvärv som åskådliggör förtryck av olika slag, som t ex ett förvärv som Nordiska museet gjort av en väckarklocka. Den skänktes av en kvinna tillsammans med hennes berättelse om hur hon under sin uppväxt utsattes för incest. Väckarklockan i sig avslöjar ingenting om det förtryck hon utsatts för, men den kontextualiserande berättelsen gör det, vilket synliggör ett sexualiserat förtryck.²¹

Oavsett vilket föremål, arkivalie, fotografi eller byggnad det gäller kan artefakten vara betydelsefull utifrån ett genusmedvetet synsätt, men inte beroende på tinget i sig, utan på den kontext det ingått i. Detta understryker än en gång vikten av att samla in kringuppgifter. När det gäller föremål handlar det utifrån genusperspektiv alltså inte så mycket om att mäta och dokumentera tinget i sig som att lyfta fram de sammanhang det ingått i och vilka betydelser det tillskrivits. Vissa förvärv kan alltså sägas vara starkare genusladdade än andra, även om allt mer eller mindre kan sägas vara genusimpregnerat.

19 Förvånansvärt nog verkar få museer ha samlat in föremål från såväl kvinnorörelsen tidiga som senare historia, vilket väcker frågor om vems historia som blir kulturarv. Se t ex Hasted (1994:408); Grant (1994:416f); Grahn (2006: 391).

20 Under de genusseminarier som hållits på Upplandsmuseet har vid flera tillfällen exempel på idag mer eller mindre glömda kvinnliga arbeten i jordbrukets historia lyfts fram av bl a Iréne Flygare, som t ex kvinnors arbete med ”sladden”. Trots att museet samlat in sådana jordbruksredskap och därtill gjort det under nära nutid finns inget angivet om att detta företrädesvis användes av kvinnor.

21 Se Grahn (2006: 115f) för mer om detta förvärv.

2.2. Klassifikation

När det gäller förvärv är det också av största vikt att ha bra system som gör det möjligt att återfinna artefakterna i museernas ofta stora samlingar. Utifrån genusperspektiv blir kanske inte sakordet lika viktig sökingång som klassificeringen som medger att uppgifter som handlar om sociala relationer också kan föras in. De system för klassificering som finns tillgängliga har emellertid svårt att hantera många uppgifter som idag uppfattas som angelägna. Outline of Cultural Materials (OCM) behandlar t ex inte genusaspekter på ett sätt som vore önskvärt. På initiativ av Ann-Katrin Wahss vid Västergötlands museum i Skara har emellertid en fortsättning utarbetats på OCM där Genus med flera underrubriker lagts till som klassificeringsrubrik, vilket kommer mer om nedan.²²

Förutom ett användbart klassifikationssystem krävs också att de personer som för in uppgifterna har kunskap om hela det sammanhang som förvärven ingått i och varför förvärvet sker, så att relevanta uppgifter kan föras in. Detta görs inte alltid som t ex i det ovan nämnda fallet med väckarklockan, som klassificerades av en annan person än den som initialt förvärvat den. Detta medförde att den endast blev sökbar under kategorin ”Tidsindelare” med underrubrik ”Väckarklockor”. Hela kontexten för förvärvet och avsikten med det går därmed förlorad.²³

Därutöver bör också de som för in uppgifterna vara väl förtrogna med det klassificeringssystem som används. Det är sällan självklart hur klassificeringar ska göras och många gånger utnyttjas inte de möjligheter som står till buds fullt ut. När det därtill handlar om att arbeta med kategorier som tidigare inte använts – som t ex genus – kan det vara en god idé att anordna kurser för personalen, vilket det finns utarbetade idéer kring.²⁴

2.3. Vård

Något som hittills uppmärksamrats endast i ringa omfattning är att det även kan vara väsentligt med genusproblematisering vid vård och konservering av förvärv. Det enda skrivna som återfunnits vid en snabbinventering är ett papper från en amerikansk konferens (Paris 2000) och en uppsats i detta ämne från Uppsala universitet (Sand 2004).

En konservator ställs inför en mängd olika val när det gäller vilka föremål som ska konserveras och på vilket sätt detta ska ske. Dessa val leder till att vissa delar av kul-

22 Denna utvidgning verkar vara mycket fruktbar, men har inte rönt något större intresse från övriga museisverige. I dagsläget förefaller det saknas en övergripande diskussion kring klassificeringsfrågor för museer på nationell nivå. På detta plan verkar ingen vare sig ha eller ta ett ansvar. Det allmänna intresset för frågan bland Sveriges museer ger intryck av att vara mycket lamt, med ovan nämnda undantag. Detta är anmärkningsvärt eftersom det förefaller vara en nyckelfråga för museerna att det som de förvärvat också ska kunna gå att hitta framgent.

23 Se mer om detta Grahn (2006: 115).

24 Västergötlands museum i Skara, se mer nedan.

turarvet omhändertas och får högre omvårdnadsprioritet än andra, vilket förlänger respektive förkortar deras livslängd. Det skulle med andra ord kunna sägas att:

- Vad som tillhör vårt kulturarv är inte bara beroende av vad som samlas in, utan även hur det omhändertas därefter.

Paris som granskat konservering av böcker kunde konstatera att de skrifter som konserverats under de senaste åren huvudsakligen var skrivna av män. Paris ser detta som resultat av att det finns outtalade värderingar inom området där stort historiskt värde likställts med det som producerats av män (Paris 2000). Intressant i detta sammanhang vore att undersöka om det även föreligger en liknande skillnad när det gäller föremål och fotografier.²⁵

Frågor att ställa här är t ex:

- Får vissa materialgrupper mer vård än andra?
- Kan dessa grupper länkas till antingen föreställningar om kvinnor/kvinnlighet eller män/manlighet?
- Är det någon materialgrupp som notoriskt hoppas över eller får mindre vård?
- Hur sker urvalet och prioritering för konservering?
- Vad anses vara viktigt eller mindre viktigt?
- Kan detta kopplas till konstruktion av maskulinitet eller femininitet?
- Är magasinen likvärdigt utrustade ifråga om tilldelat utrymme, förvarings-skåp, klimatstyrning o s v?

När det gäller olika materials hållbarhet konstaterar Paris vidare att det material som berörde kvinnors liv ofta hade mycket dålig beständighet. Det kan gälla annonser, affischer och veckotidningar, men också kvaliteten på papperet i böcker riktade till kvinnor eller skrivna av kvinnor. Trots att dessa produkter många gånger är i större behov av konservering än de som fått omvårdnad och som riktar sig till en manlig läsekrets, har de inte prioriterats (Paris 2000). En parallell till föremål kan dras här. Många har pekat på att bristen på sådana som förmedlar historisk kunskap om kvinnors arbete och vardagsliv till stor del beror på att det mesta av dessa timmars slit sedan länge är både uppätet och utslitet. Här vore det intressant att göra en större studie av hur tillverkningsmaterialets kvalitet är beskaffat när det gäller feminint och maskulint associerade föremål.

- Är det någon skillnad i kvaliteten på det material som vissa kvinnligt eller manligt kodade artefakter är tillverkade av?
- Om så är fallet, får de med sämre kvalitet mer vårdande insatser?

²⁵ När Tekniska museets föremålssamling 1999 analyserades utifrån genusperspektiv fanns det i vissa fall omständigheter som antydde att en sådan skillnad existerade. (Grahm 1999 a, c).

Liknande frågor kan även ställas till fotografiskt material:

- Finns det någon kvalitetsskillnad när det gäller hållbarhet av fotografier som tagits av kvinnliga respektive manliga fotografer och/eller som skildrar kvinnors respektive mäns liv?
- Ges dessa fotografier samma omvårdnad?
- Prioriteras någondera när det t ex gäller digitaliseringsprojekt eller uppordnande?

Paris berör också problematiken med att de böcker som framför allt kommer i fråga för konservering är de som efterfrågas för forskning. Detta sammanfaller inte nödvändigtvis med dem som är i största behovet av omvårdnad (Paris 2000). Ett liknande resonemang kan överföras till föremåls- och fotografisidan:

- De föremål och fotografier som ställs ut är ofta de som får särskild omvårdnad. Men är de föremål som ställs ut även de som är i störst behov av konservering?
- Skiljer sig detta åt när det gäller sådant som kan associeras till kvinnor/kvinnlighet och män/manlighet?

Sett utifrån utställningen *Månandens föremål* – en liten men kontinuerligt återkommande del av Nordiska museets produktion – så har manligt länkade föremål prioriterats. Huvuddelen av de föremål som valts ut från starten 1998 till 2006 är länkade till en maskulin sfär (Grahn 2006: 127–204). I detta fall har ingen undersökning av konserveringsåtgärder vidtagits, men om det faller in under det gängse tillvägagångssättet att det i första hand är det föremål som ska ställas ut som konserveras, så har de manligt associerade artefakterna privilegierats. För att kunna avgöra hur det förhåller sig på en mer allmängiltig nivå vore det naturligtvis här intressant att göra en studie som sträcker sig över en längre period och som omfattar ett museums alla utställningar under denna tid.

Sammanfattningsvis identifierar Sand i sin uppsats från Uppsala universitet fyra situationer där frågor om genus kan vara särskilt relevanta när det gäller konservering (Sand 2005:7):

- Den första är när beslut tas om ett föremål ska konserveras eller inte och vad som i så fall ska göras.
- Den andra är när avgöranden tas om ett föremål ska tillgängliggöras eller vila i magasin.
- Det tredje är när beslut tas om vem som får hantera föremålen.
- Det fjärde och sista är när prioriteringslistor för katastrof sammanställs.

Vid alla dessa tillfällen är det alltså av värde att genusproblematisering görs.

2.4. Utställningar

2.4.1. Många olika genusperspektiv

Även om museer bedriver en rad skiftande verksamheter är det framför allt föremålen och utställningar som karaktäriserar ett museum. Det är detta som skiljer museerna från andra institutioner och gör dem unika. Som ovan framhållits så kan genusperspektiv och genusaspekter av skilda slag anläggas på vilken föremålssamling och därmed på vilken utställning som helst oberoende av hur den är uppbyggd.

Genusforskningen är idag som redan nämnts omfattande och innefattar en rad olika teorier och perspektiv. Var och en av tanketraditionerna innefattar i sig en mängd olika riktningar beroende på vilket ämne de utvecklats inom och vilken empiri som varit i fokus.

Fastän genusperspektiv alltid kan anläggas fungerar inte alla typer av genusperspektiv alltid lika bra överallt. Samlingarnas uppbyggnad är som ovan omnämnts avgörande för vilka utställningar som kan göras och styr också vilka typer av genusperspektiv som kan vara mest fruktbara att anlägga.

Har t ex ett museum mestadels samlat in föremål, bilder och arkivalier från en exklusiv manlig sfär kan olika former av maskulinitetsforskning vara givande ingångar för en utställning. En sådan samling kan utgöra spännande utgångspunkter för att skildra hur en överordnad maskulinitet konstruerats och reproducerats inom ett specifikt område. Exempel på centrala frågor utifrån maskulinitetsforskning är:

- Hur skapas och återskapas manlighet och manlig överordning?
- Vilka enkönade hierarkier skapas och hur ser dessa relationer ut?
- Vilka inneslutnings- och uteslutningsmekanismer är gällande för området i fråga?

Eftersom en så stor del av historien skrivits utifrån ett odefinierat subjekt som vid närmare granskning visat sig vara manligt²⁶ blir det extra viktigt att markera att maskulint kodade samlingar är *manligt* dominerade områden och att inte låtsas som om de är ”objektiva”, ”neutrala” och saknar beköning.

- Det handlar alltså här om att beköna även männens historia.

Det kan också vara fruktbart att relatera en maskulint kodad sfär till en närbelägen feminin och lyfta fram asymmetriska maktförhållanden som är rådande:

- Vilka konsekvenser har den manliga överordningen för kvinnor och den kvinnliga sfären?
- Hur vidmakthålls kvinnlig underordning?

²⁶ Se t ex Irigaray (1974/1985).

Även om en samling domineras av manligt kodade föremål behöver detta inte innebära att det bara finns sådana inom fältet. Oftast finns också undantag från regeln och det finns inget som hindrar att en utställning just tar utgångspunkt i de kvinnligt kodade undantagen. Detta kan både skärpa spänningen och nyansera narrativen i en annars svartvit historieskrivning.

- Finns kvinnliga undantag att ta fasta på vid gestaltning av en i övrigt maskulin kodad miljö?²⁷

Har ett museum tvärtom huvudsakligen förvärv som speglar en feminin sfär kan t ex en rad kvinnohistoriska perspektiv vara fruktbara att applicera ofta i kombination med feministisk forskning och jämställdhetsforskning. Till skillnad mot den stora historien så är kvinnors historia när den berättas nästan jämt beköad. Det är just det som utmärker den, förutom att den därtill ofta är utlyft ur den stora berättelsen och placerad för sig vid sidan av.

- När det handlar om det feminint kodade är det extra viktigt att fundera över *hur* representationerna framställs.

Både internationell och nationell forskning visar att två helt skilda måttstockar många gånger används för berättelser om män/manlighet och kvinnor/kvinnlighet,²⁸ vilket föranleder följande frågor:

- Skiljer sig språkbruket åt?
- Vilket tonfall används i presentationerna?
- Tilldelas fullständigt namn, titel o s v?
- Sätts narrativet in både i ett mikro- och ett makroperspektiv?
- Används samma värderande uttryck och metaforer i texter som behandlar kvinnliga respektive manliga representationer – lägg särskilt märke till urvalet av adjektiv och adverb?

²⁷ Ett bra exempel på detta är Graziella Bellonis produktion Teknorama II på Tekniska museet. Belloni utformade utställningen med utgångspunkt från fyra historiska vetenskapskvinor. Dessa får berätta om olika naturvetenskapliga upptäckter genom årtusenden, vilket inkluderar de manliga som dominerat vetenskapshistorien. Men denna dominans blir inte lika total eftersom berättelserna framför genom kvinnorna, som gestaltas dels i form av utställningsdockor – vilket är de enda historiska personer som representeras på detta sätt – och dels i dramatiserade visningar. En liknande idé som ännu inte realiserats men som diskuterats av Iréne Flygare på Upplandsmuseet är att låta en utställning om Uppsala domkyrka utgå från två kvinnor som var involverade i arbetet med att resa kyrktornen och som nyligen återfunnits i arkivmaterial om byggnationen.

²⁸ Jfr t ex Porter (1987, 1988/1995, 1990, 1991a, 1991b, 1993, 1996). Losnedahl (1993:17, 23ff, 32); Taziker (1996:163–169); Hooper-Greenhill (2000:128f) för internationella exempel. För svenska exempel se t ex Magnusson (2001:31) Aronsson & Meurling (2005) och Grahn (1999c:195 och 2006).

2.4.2. Grader av genusintegrering

En mängd olika genusperspektiv kan alltså appliceras vid produktion av en utställning. Därtill kan olika grader av genusintegrering ske. En indelning som med viss modifiering med fördel kan användas för att tänka med bygger på tankegångar presenterade i Vetenskapsrådets rapport för bedömning av genusvetenskaplig forskning (Ganetz 2005:10). Denna indelning bildar utgångspunkt för det tentativa tankeförslag till hur genus skulle kunna integreras i museernas verksamhet, med fokus särskilt på utställningar, som kommer att presenteras nedan på följande sidor.

För att kunna avgöra i vilken utsträckning en forskningsansökan skulle kunna sägas vara genusmedveten har Vetenskapsrådet utarbetat ett förslag till definition av vad som kan anses vara genusforskning, genusperspektiv och genusaspekter.²⁹

Ett genusforskningsprojekt innebär, enligt Ganetz, att genus har en så stark ställning att det genomsyrar hela arbetet. Oftast framgår detta redan av titeln och arbetet anknyter klart till teorier och metoder inom området. Överfört till museiområdet skulle detta kunna kallas en *Genusfokuserad utställning* och innebära att denna fokuserar på och domineras av en medveten genusintegrering och tydligt visar avtryck av att projektgruppen varit väl insatta i genusvetenskaplig teoribildning både på ett övergripande och konkret plan.

Ett projekt med genusperspektiv definierar Ganetz som ett där ett av flera explicita syften är att anlägga någon form av genusperspektiv. Här är genusperspektiv en av flera jämbördiga ingångar för att tolka empirin. Även detta bygger på väl utvecklad övergripande genusvetenskaplig kunskap och därtill djupare kunskaper om en eller flera specifika genusteorier och metoder som valts ut. Det skulle inom museisektorn kunna benämnas en *Utställning med genusperspektiv*.

Andra projekt där forskare som en liten del i sitt arbete beaktar genusrelevanta problemställningar väljer Ganetz att rubricera som *Ett projekt med genusaspekter*. Även detta bygger på bred kunskap kring genusteorier. Även om inte nödvändigtvis en fullt utvecklad genusteoretisk förståelse redovisas, så bör en beskrivning finnas med av tidigare forskning inom det speciella området som kommer att appliceras och ett klagörande av vilken typ av genusteori och metod som ska användas. Översatt till museiutställningar skulle det här röra sig om en *Utställning med genusaspekter*. Det innebär alltså inte att en fullständig överblick över genusvetenskaplig teoribildning behöver finnas med, men däremot att en god kunskap om den specifika genusteoretiska inriktning som man valt att arbeta med explicit artikuleras.

Väsentligt att uppmärksamma i det här sammanhanget är att Ganetz menar att det inte räcker med att enbart använda kvinnor och män som variabler för att forskningen ska kunna hänföras till någon av ovanstående bestämningar (2005:10). För att den ska kunna inkluderas som genusmedveten forskning krävs att den synliggjorda kunskapen också analyseras utifrån något genusteoretiskt perspektiv. En

²⁹ Som Ganetz påpekar kan olika uppfattningar finnas om exakt hur dessa förhållanden bör definieras, men tillägger att det som framförs sannolikt inte skiljer sig på något påfallande sätt från det som de flesta inom fältet kan enas om (2005:10).

enkel redovisning och sortering på kön kan alltså inte anses vara detsamma som att anlägga en genusaspekt på sitt projekt. Det här innebär däremot inte att en sådan forskning i sig skulle vara betydelselös. Tvärtom kan det vara ett initialt sätt att få syn på skillnader, som kan utgöra grund för fortsatt forskning. Men för att kunna inbegripas under någon av Vetenskapsrådets satta rubriker måste sammanfattningsvis något mer göras med de empiriska iakttagelserna, än bara en elementär redogörelse.

Det här resonemanget skulle inom museisektorn kunna överföras till utställningar som beaktar både kvinnors och mäns förhållanden till det som visas i lika stor utsträckning. Alltså att uppmärksamhet fästs vid båda könen relation till ämnet. Detta kan utifrån denna tankesammanhang med andra ord inte i sig betraktas som genusintegrering. Ett enkelt räknande behöver inte nödvändigtvis vara ihopkopplat med ett genusanalytiskt tänkande och faller därmed inte in under en sådan rubricering. Men precis som när det gäller forskning ska detta inte heller betraktas som betydelselöst i utställningssammanhang. Att i en produktion beakta den numerära representationen är en grundläggande fråga, som är viktig för alla som arbetar på museer att fundera över, särskilt eftersom så inte alltid verkar ske. I ljuset av att den numerära representationen många gånger förbises i museiutställningar, förtjänar en sådan praxis att uppmärksammas och att detta tillvägagångssätt ges en egen benämning. Denna variant skulle kunna kallas *Utställning med genusregistrering*.

Utifrån iakttagelser och erfarenheter från museivärlden skulle ytterligare varianter av utställning kunna identifieras (se Grahn 1999b, c, 2004, 2006). En sådan skulle kunna betecknas som en *Synliggörande utställning*. Vid en sådan har ännu ett steg tagits mot ett mer genusmedvetet tänkande, men utan att explicita hänvisningar till genusteori nödvändigtvis är närvarande. Ett synliggörande i den här meningen skulle innebära att det underordnade könets relation till det berörda särskilt lyfts fram och får en dominerande ställning, t ex genom att ta utgångspunkt i en sådan erfarenhetsvärld.

Utöver detta finns exempel som skulle kunna sägas helt sakna genusmedvetenhet, vilket i det här sammanhanget också är av betydelse att reda ut. Alla utställningar kanske inte lämpar sig lika bra för genusproblematisering, men om en sådan väljs bort är det extra angeläget att frågan verkligen kan besvaras adekvat om varför en genusmedveten ansats saknas. Ett sådant val bör vara noga genomtänkt med tungt vägande argument.

Exempel på sådana är utställningar där det underordnade könet lagts till som en liten separat del, som skilts ut från den ”stora historien”. Detta brukar kallas additionens historia (jfr Hirdman 1994: 33). Ingen kritisk genusmedvetenhet existerar här. Detta skulle alltså vara en *Additionshistorisk utställning*.

Därtill finns också exempel som helt oproblematiserat behandlar enbart det överordnade könets relation till det som visas. Inte heller här finns någon genusmedvetenhet närvarande. Snarast kan könet i dessa gestaltningar sägas vara *ett*, och detta är också en naturaliserad och självklar position som tillåts dominera helt. Ett sådant förhållningssätt kan kallas *Utställningar där det dominerande könet privilegieras*.

Om en visualisering på ett övergripande plan utifrån det ovan sagda skulle göras av utställningar i förhållande till genusintegrering skulle en tentativ modell kunna se ut på följande sätt:

Indelningen är grov, många mellanvarianter och blandformer kan förekomma. Modellen skulle även kunna användas för att identifiera andra former av underordning i utställningssammanhang, genom att genus/kön byts ut mot t ex klass, etnicitet, sexuell läggning etc. Viktigt att hålla i minnet är återigen att detta inte är en "absolut" modell, utan ett förslag på hur empirin skulle kunna förstås visuellt på ett generellt plan. Modellen är *ett* sätt att förstå hur utställningar kan förhålla sig till mer eller mindre genusmedvetna sätt att tänka, knutna till en specifik empiri. Både världen i sig och museernas verksamhet är alltför diversifierad för att en allomfattande allmängiltig detaljplan ska kunna skapas.

De här frågorna måste alltså varje museum ta sig an i förhållande till sitt eget speciella ansvarsområde och den särskilda utställning som för ögonblicket ska visas och knåda in dem på ett sätt som är anpassat till varje produktion. Museiinstitutionen, utställningen, omgivande utställningar och tidsandan i samhället – för att nämna några faktorer³⁰ – ingår i ett oupphörligt förlopp av förhandlingar om betydelser. Svaren kommer därför inte att se likadana ut från museum till museum och inte heller från utställning till utställning inom samma institution eller i utställningar som är producerade på samma ställe men under olika tidsperioder.

Den här modellen skulle kunna användas i museernas arbete på flera olika sätt:

- Tankeförslaget skulle kunna användas innan en utställning produceras, för att medvetandegöra vilken grad av genusintegrering som är den önskvärda och för att staka ut en ungefärlig kurs.
- Det skulle också kunna brukas som avstämningsredskap i en produktionsprocess för att se att kursen hålls.
- Det skulle även kunna fungera som evalueringsverktyg efter produktionens slutförande för att kontrollera om de ursprungligt satta målen uppnåtts.
- Vidare skulle tankeförslaget dessutom kunna appliceras på tidigare producerade utställningar för att synliggöra vilken relation den har till genusproblematisering och identifiera åtgärder som kan förändra eventuella brister.

2.4.3. Förslag till konkretisering

Den visualiserade modellen kan ge en övergripande förståelse för hur ett genusmedvetet tänkande skulle kunna integreras och på vilken nivå man vill lägga en utställning. Men för att nå en mer detaljerad förståelse av museers genusintegrering krävs ytterligare fördjupning.

³⁰ Även många andra faktorer påverkar hur genusperspektiv kan integreras. På ett museum med en redan väl inarbetad och invand genusproblematiserande narrativ stil kanske bara antydningar i form av viskningar behöver göras i en utställning för att privilegiera en genusmedveten läsning – som t ex på de nationella kvinnomuseerna i Århus, Danmark och Kongsvinger, Norge. På andra ställen där det här sättet att berätta däremot inte tillhör vanligheterna, måste man kanske ropa med en mycket, mycket hög stämma för att alls bli uppmärksammas. Varken ett museum eller samhället utanför står stilla. Förändringar sker på båda håll vilket gör att svaren ständigt måste omprövas och relateras till det i nuet relevanta.

Ett allmänt råd som kan vara givande att ha i åtanke när det gäller utställningar är att:

- När en gestaltning ”känns rätt”, så är det nästan alltid ”fel” betraktat utifrån en genusmedveten position.

Alltför ofta kommer den ”rätta känslan” fram just därför att det handlar om en gestaltning av en väl inarbetad stereotyp. Ta alltså detta som ett varningstecken!

Två nyckelfrågor vid utställningsproduktion är liksom för föremålen:

- Vilket innehåll tilldelas konstruktionerna av femininitet och maskulinitet?
- Förstärker, legitimerar och vidmakthåller de föreställningar som knyts till utställningen ojämsställda stereotypa föreställningar om kvinnor/kvinnligt och män/manligt eller öppnar de upp för förändring av könsmaktsförhållanden?

I förslagen till gestaltningar kan också liknande ansatser användas som presentrats förut:

- Lyft särskilt fram gestaltningar som bär på positivt laddade alternativa föreställningar om kvinnor/män och kvinnligt/manligt = feministiska figurationer med potentia.³¹
- Även här kan invanda könsstereotypa schabloner bli intressanta att använda, för att identifiera platser för förtryck i syfte att förändra dem = feministiska figurationer med potestas.³²

Inom genusforskningen finns idag som antytts en mängd konkreta specifika teorier, begrepp och tankefigurationer som ytterligare kan fördjupa och problematisera varje enskild utställning eller del av utställning. Det finns rika möjligheter att med omsorg kunna välja just de genusteoretiska resonemang som verkar bäst lämpade att applicera vid analys av just det specifika ämne man arbetar med och de särskilda frågor som man ställer. Här finns också möjlighet att pröva att föra samman en mängd olika genusteorier och kombinera dem med närbesläktade perspektiv för att få syn på något nytt och viktigt.

Att i detalj gå in på olika genusteoretiska tankegångar i det här sammanhanget vore att gå för långt. Här kan med fördel istället en hänvisning ske till den stora mängd genusvetenskapliga litteratur som finns. En stor del av denna är sökbar i KVINNSAM, en specialdatabas knuten till Göteborgs universitetsbibliotek som innehåller mer än hundra tusen referenser.³³ Här finns svenska och utländska genusvetenskapliga referenser från 1970 och framåt. GENA är ytterligare en databas,

³¹ Det kan handla om att lyfta fram hittills oväntade eller svagt/obefintligt representerade positivt laddade gestaltningar eller om att lyfta fram tidigare välkända representationer på ett nytt genusinformerat sätt som bryter reducerande stereotypa gestaltningar. Se även not 13 ovan.

³² Se not 14 ovan.

³³ <http://websok.libris.kb.se/websearch/form?type=kvin>

där alla svenska doktorsavhandlingar med genusinriktning finns samlade.³⁴ En annan användbar informationskälla är Nationella genussekretariatets hemsida³⁵ där upplysningar om pågående forskning, publikationer, konferenser, seminarier m m kan erhållas. Här finns också en e-postlista att ansluta sig till, där t ex frågor kan kastas ut om vad som finns skrivet inom ett visst ämne eller i en viss fråga.

2.4.4. Utställningens poetik

När en utställning produceras kan det många gånger vara svårt att avläsa vilka konstruktioner av femininitet och maskulinitet som egentligen skapas. Helheten och hur de olika utställningsdelarna och inre beståndsdelarna påverkar varandra kan vara svår att upptäcka.³⁶ Då kan begreppet utställningens poetik vara ett bra redskap att tänka med.³⁷ Mer precist avser begreppet relationen av en utställnings inre beståndsdelar och de prioriterade betydelser som delarna sammantaget pekar mot.³⁸

Utställningens poetik (ποίησις) =

Hur delarna påverkar helheten och vilka betydelser som privilegieras:

- Föremål
- Bilder, foton och andra visuella materialiseringar, gestaltningar
- Rumslig placering
- Ljudåtergivning
- Texter: huvudtexter, rubriker, brödtexter
- Pedagogiska verksamheten
- Programverksamhet allmänt

Att analysera en utställnings poetik innebär alltså att meningsproduktion undersöks – sett som praktik (poiesis) – genom att se till det interna ordnandet och samordnandet av separata men relaterade utställningskomponenter. Det handlar med andra ord om *hur* t ex föremål, bilder, filmåtergivning, texter, rubriker, ljudåtergivning och berättarröster ”talar” med varandra.

34 <http://www.databasengena.nu/>

35 <http://www.genus.se>

36 Här talar jag inte om hur besökarna kan uppleva utställningen. Det finns en oändlig mängd olika sätt som en besökare kan uppleva en utställning på, som kan vara mer eller mindre personligt anknutna. Detta talar jag inte om här. Här fokuserar texten istället på det som museet valt att ställa i centrum. Det budskap som utställningen vill förmedla och de betydelser som privilegierats. För mer om privilegierade betydelser se Hall (1997/2001:226–238).

37 Begreppet har inspirerats av Lidichi (1997/2001:151–258).

38 För mer om privilegierade betydelser se Hall (1997/2001:226–238) som gör en läsning som inspirerats av Barthes.

Exempel på frågor som kan ställas är:

- Är föremålen stora/små? Signalerar de hög status/låg status? Vilka budskap förmedlar föremålen?
- Vilka visuella materialiseringar som foton och bilder stärker budskapet?
- Vilka gestaltningar finns i form av dockor, porträtt o d som ger kroppslig form åt kvinnor och män? Hur ser dessa ut?
- Rumslig placering: Är placeringen central/perifer? I början/slutet/mitten av en utställning? Påverkar detta läsningen?
- Finns ljudåtergivning som förstärker budskapet? Får både kvinnor och män komma till tals? Är det en kvinna eller man eller både-och som berättarröst?
- Hur ser texterna ut? Finns kvinnor/män med i lika stor utsträckning?
- Vad får de för roll? Traditionella/gränsöverskridande roller? Aktiva/passiva?
- Hur stor del av texten ägnas åt kvinnors/mäns liv?
- Vilken ton används i texten och skiljer den sig åt när det gäller berättelser om kvinnors/mäns liv? Får de både för- och efternamn? Titlar? Yrkestillhörighet?
- Textens layout som grad, färg, fet, kursiv, understrykningar? Vad markeras som viktigt?
- Finns pedagogik och programverksamhet som befrämjar vissa tolkningar av utställningen?

När varje del analyserats kan frågan ställas:

- Vad säger detta sammantaget om kön och makt?

Men en utställning laddas också av den plats den står på. Andra utställningar och evenemang som pågår runt omkring påverkar läsningen. Många museer är redan från början patriarkalt laddade antingen genom att det ämnesområde som museet ansvarar för är maskulint laddat eller att själva byggnaden är det.³⁹ Om denna laddning är stark förmår ofta inte små genusmedvetna markeringar att få något genomslag, utan drunknar i sorlet från ”den stora berättelsen”. För att nå fram krävs i dessa sammanhang betydligt större och tydligare genusmedvetna gestaltningar:

- Det som kanske räcker med att viska i en genusmedveten miljö, kräver sannolikt höga rop i en utarmad sådan.

De här tankarna kan med lite fantasi överföras till andra delar av museernas verksamhetsområde. När det gäller insamling, uppordning och inordning i *magasin* och *databaser*:

³⁹ Se t ex Grahn (1999c och 2005b) för mer om patriarkalt laddade byggnader.

- Hur ser helheten ut och hur påverkar delen det hela?
- Förstärks eller förändras en skevhet?
- Vilka uppgifter tas in?
- Vilka betydelser beaktas – individuella, strukturella, politiska, ekonomiska, kulturella, sociala och praktiska?
- Är de genusrelevanta?
- Finns det fält i klassificeringssystemen där dessa uppgifter kan föras in?
- Är det sökbart och hur i så fall?
- Behöver klassificeringssystemet utvidgas för att få med de sociala dimensionerna och genusrelevanta uppgifter som är viktiga vid just detta förvärv?
- Vilka betydelser privilegieras sammantaget sett utifrån samlingens helhet?

När det gäller *publikationer*:

- Hur förhåller sig titel, omslagsbild, underrubriker, bilder, brödtext och referenser till varandra och vilka genusskript⁴⁰ (normativa genusinstruktioner) har privilegierats?
- Hur förhåller sig en specifik publikation till andra publikationer i det här händandet?

På liknande sätt kan frågor utformas, ställas och föras vidare även till andra områden.

2.5. Pedagogik

När det gäller genuspedagogik på museer kan det vara fruktbart att skilja på:

- Genuspedagogik inriktad på *utställningen*.
- Genuspedagogik inriktad på *gruppen* som utställningen visas för.

2.5.1. Genuspedagogik i utställningar

När det gäller utställningar kan en mängd olika genusrelevanta tankar och perspektiv lyftas in i den pedagogiska situationen för att fördjupa kunskapen. Vilka frågor som ställs och vilka ingångar som är mest givande beror på vad utställningen handlar om och vilken kunskap som vill nås. Idag finns genusrelevant forskning som anknyter till snart sagt alla ämnen en utställning kan tänkas ha. Precis som ovan nämnts kan KVINNSAM vara en bra källa till kunskap om vad som finns inom olika ämnesområden. Rekommenderas kan även som redan framhållits Na-

⁴⁰ Se mer om genusskript nedan.

tionella genussekretariatets skriftserie, som nämnts, där olika ämnesdiscipliners inriktning på genusforskning presenteras. Här finns t ex ”Genusperspektiv på arkeologi”, kostnadsfritt från webben.⁴¹

Handlar utställningen specifikt om ett maskulint eller feminint kodat område kan skilda typer av fördjupningar och problematiseringar göras. Inte minst viktigt är, liksom tidigare framhållits, att ställa frågor och kritiskt granska stereotypa konstruktioner av femininitet och maskulinitet.

Med hjälp av en genusmedveten pedagogik kan även de mest könsblinda gestaltningar nyanseras och vändas till en medveten reflektion över stereotyperna. Här kan en genusmedveten visning göra hela skillnaden. Detta innebär dock inte att ingen nämnvärd tanke på genusintegrering egentligen behöver läggas på en utställning, eftersom en skicklig pedagog alltid kan ”rädda upp” situationen. En utställning bör alltid kunna stå för sig själv och fungera även utan en visning eller annan pedagogisk verksamhet. Huvudsakligen tar publiken del av utställningar utan någon särskild pedagogisk handledning, vilket gör att det är oerhört viktigt att en genusmedvetenhet funnits närvarande under utställningsprocessen såväl som att det även är synligt i slutresultatet. Pedagogiken bör naturligtvis i första hand vara inriktad på att fördjupa och berika en redan välgjord utställning.

Som ovan tangerats kan vissa utställningar behandla särskilt starkt genusladade ämnesområden som det ibland dessutom kan råda en allmänt bristande kunskap om och förståelse för i samhället i stort. Flera intressanta program och övningar finns utarbetade av olika institutioner och organisationer som tar upp sätt att närma sig komplicerade teman. En stor mängd material finns t ex på Forum för levande historias hemsida.⁴² Här har en tipskatalog med ett rikt material sammanställts, där länkar till projekt och information om såväl jämställdhet som sexualitet och könsroller finns – som exempelvis ”Bryt - ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet” som tagits fram av Forum för levande historia i samarbete med RFSL Ungdom, och Amnestys utbildning ”Sneställt – om kön, makt och våld”.

Det kan också vara fruktbart att söka på enskilda museers hemsidor för att finna förslag och inspiration till genusproblematisk inriktade på någon speciell problematik som knyter an till respektive institutions ansvarsområde – som t ex Världskulturmuseet som 2006 utarbetat ett omfattande program kring Trafficking.⁴³

2.5.2. Genuspedagogik i gruppen

Målet med genuspedagogiskt arbete i en grupp är att ge både flickor och pojkar en utökad repertoar och färre begränsningar. Syftet är att öppna upp för fler möjligheter för båda könen. Alla elever ska ges möjlighet att utvecklas så att de blir rustade till

41 <http://www.genus.se/Publikationer/Rapporter+och+skrifter/>

42 <http://www.levandehistoria.se/default.php?id=80>

43 http://www.trafficking.nu/pdf/Larandemateria_SVE.pdf

att göra välgrundande val för framtiden. Forskning visar tydligt att detta inte sker idag och det är den utgångspunkten och medvetenheten som arbetet utgår ifrån.⁴⁴

Många genuspedagogiska verktyg att använda vid undervisning av en grupp finns också utarbetade.⁴⁵ Ett exempel är kompensatorisk pedagogik, som utvecklats av den danska pedagogen Anne-Mette Kruse(1994). Traditionell könsuppföstran har inte visat sig ge pojkar och flickor lika mycket av autonomi/självständighet respektive intimitet/närhet i uppfostringspaketet. Pojkar fostras till att bli självständiga, leda, konstruera, tävla och prestera. Flickorna däremot fostras till att ansvara för nära relationer och förväntas i högre grad göra som de blir tillsagda och ta hänsyn till andra. Målet med kompensatorisk pedagogik är att skapa lika möjligheter för både flickor och pojkar att utveckla sin förmåga till både självständighet och närhet. Den här pedagogiken ger flickor särskild hjälp och stöd för att utveckla sin förmåga till autonomi: att få mer stöd med att vara en självständig individ som vågar stå för sig själv, ger mod att föra fram sina åsikter i grupp och lära sig bestämma och sätta gränser. Pojkar får lära sig att ta ansvar för och ta hänsyn till andra, uttrycka känslor och utveckla sin inlevelseförmåga.

En kompensatorisk pedagogik kan innebära att flickor och pojkar ibland undervisas var för sig och andra gånger tillsammans. Viktigt att hålla i minnet är att det sällan handlar om antingen eller utan både – och. Många olika metoder kan vara fruktbara att blanda på ett sätt som passar varje enskilt tillfälle. Det viktiga är att pedagogerna klargjort för sig själva varför de gör på ett visst sätt och vad de vill uppnå.

Nedan följer några konkreta exempel på frågor att ställa och iakttagelser att göra för att få syn på hur den egna undervisningssituationen fungerar:

Skiljer sig det egna förhållningssättet åt i samvaro med flickor och pojkar?

- Språket
- Hur tilltalar jag barnen?
- Är röstläget viskande/ryande, tvekande/mjukt eller bestämt och fast?
- Vad är det för något jag säger?
- Tillsägelser, hur ser dessa ut?
- Uppmuntran, vad får barnen bekräftelse av?
- Får de öva på liknande moment?
- Får de vara med och påverka undervisningen? Hur?
- Kroppsspråk
- Blickar
- Vem får hjälp?
- Hur ser jag ut när jag lyssnar?

44 Se t ex JämO 2004:29–31.

45 För genuspedagogisk litteratur se t ex Berge (2001), John & von Sabljar, (2004), Wahlström (2003) och Svaleryd,(2003). Flera avhandlingar som kan vara av intresse har skrivits t ex Ambjörnsson (2004), Fagrell (2000) och Larsson (2001).

Hur strukturen i undervisningssituationen är utformad kan också påverka:

- Hur sitter lärarna?
- Hur sitter barnen?
- Vem pratar – pratar inte?
- Vem lyssnar – lyssnar inte?
- Vem tar emot hjälp – vem ger hjälp?
- Vem intar rummet – vem gör det inte?
- Hur fördelas tiden på barnen?
- Hur påverkas barnen av om den vuxne är eller inte är i rummet?
- Härskartekniker?

I en grupp kan det ofta förekomma olika former av härskartekniker som kan utövas mer eller mindre medvetet. Att härskarteknikerna inte sällan praktiseras omedvetet gör att även pedagogerna i sin undervisning ofrivilligt kan använda dem. Därför är det viktigt att ta ett steg tillbaka och reflektera över i vilken utsträckning de är närvarande både eleverna emellan och mellan lärare och elev. Den norska pedagogen Berit Ås (1978/2003) har kartlagt och definierat fem grundläggande former av härskartekniker som senare utvecklats till åtta:

Härskartekniker:

- Osynliggörande – man blir inte sedd, hörd och/eller tagen på allvar
- Förlöjligande – andra gör sig lustiga på någon annans bekostnad, t ex skrattar åt det den andra gör eller säger
- Undanhållande av information – alla får inte del av viktig information eller kunskap, t ex viska.
- Dubbelbestraffning – oavsett hur man gör anses det vara fel.
- Ge skuld och skam – lägga skulden på någon för något som den personen inte kan råda över.
- Hot om våld – ett effektivt sätt att begränsa någon
- Objektivisering – att behandla någon som en sak och inte som en människa, t ex genom att nedsättande tala om någon som är närvarande, att inte tala direkt till en person eller att inte tilltala någon vid namn.
- Splittring – försöka splittra en grupp.

Vidare har en hel del myndigheter utarbetat material som antingen kan laddas ner direkt från deras hemsidor eller beställas. Bland annat har JämO,⁴⁶ Ungdomsstyrelsen,⁴⁷ Myndigheten för skolutveckling,⁴⁸ Skolverket,⁴⁹ Lärareför-

⁴⁶ <http://www.jamombud.se/skolan/materialomskola.asp>

⁴⁷ <http://www.ungdomsstyrelsen.se>

⁴⁸ <http://www.skolutveckling.se>

⁴⁹ <http://www.skolverket.se>

bundet⁵⁰ och Länsstyrelserna⁵¹ material med inriktning på genuspedagogik. Högskolan i Kalmar har utarbetat en överskådlig introduktion med användbara referenser till området⁵² Därutöver finns i många kommuner genuspedagoger, med specialutbildning när det gäller genus och pedagogik.⁵³

2.6. Kulturmiljövård

Kulturmiljövård är en viktig del av läns museernas verksamhet. Här görs kulturhistoriska utredningar av olika slag där både landskap och bebyggelse ingår. Även om museernas antikvarier med ansvar för kulturmiljövårdsverksamhet kanske inte är de som fattar det formella beslutet om vad som t ex ska betraktas som kulturhistoriskt värdefullt eller inte, så formar de ändå ofta det underlag som ligger till grund för länsstyrelsernas beslut. De bedömningar som görs bildar basen för det som så småningom kommer att uppfattas vara kulturhistoriskt intressant. I denna process, med det kulturhistoriska underlaget i botten, skapas det vi kallar kulturarv. Museernas kulturmiljövårdsarbete leder alltså till en bedömning av vad som ska betraktas som kulturhistoriskt värdefullt och vad som ska anses ha mindre värde eller kanske inget värde alls. Detta gör att genusmedvetenhet blir särskilt angeläget för denna yrkeskategori.

I dagsläget finns emellertid så gott som ingenting skrivet om detta områdes förhållande till genusproblematisering.⁵⁴ Det här innebär däremot inte att det skulle vara omöjligt att integrera genustänkande på detta område. Tvärtom talar mycket för att det går att göra och att detta därutöver är en angelägen uppgift.

Särskilt bebyggda kulturhistoriskt värdefulla miljöer är sannolikt i ännu högre grad än museiföremål avgörande för vad som på ett ”självkänt” och ”naturligt” sätt uppfattas utgöra en viktig del av vårt kulturarv. Dels är de inte instängda i en museibyggnad, utan ofta är de visuellt manifesterade byggnader som tilldelats högt kulturhistoriskt värde, dels är de också permanent närvarande i miljön. De byts inte ut eller plockas undan som museernas föremål, utan står ofta ”in situ”⁵⁵ på den plats de alltid stått och fyller varaktigt det offentliga rummet med betydelser. Just denna permanenta närvaro, den ofta imponerande volymen och den markerade

50 <http://www.lararforbundet.se>

51 <http://www.lst.se> Där finns t ex: Om jämställdhet och värdegrund http://www.i.lst.se/NR/rdonlyres/C5985B54-30C7-4F3C-9E54-C96327A3E07E/0/vardegrunden_jamt.pdf

52 Lilla genushäftet. Genus och skolans jämställdhetsmål: <http://www2.hik.se/dokument/hbv/forskningen/rapportserien/Genus20042.pdf>. Lärarhögskolan i Stockholm verkar däremot inte ha specialintresserat sig för genuspedagogik i de två museipedagogiska 5 poängskurser som anordnas. Visserligen finns genus med som en bland många aspekter som behandlas, men verkar av litteraturlistorna och kursplanerna att döma inte att ha prioriterats särskilt.

53 En sammanställning från maj 2005 över vilka kommuner som har genuspedagoger anställda finns på Aktuellt hemsida <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=29202&a=386031>

54 Institutionen för Kulturvård vid Göteborgs universitet har dock från och med hösten 2006 integrerat genus i undervisningen. Vidare har Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU) i Oslo – där bland annat kulturhistorisk forskning av byggnader bedrivs – från och med 2007 aktivt valt att knyta genuskompetent personal till sig.

55 Se Sjöberg-Pietarinen (2004) för mer om ”in situ”-museer.

synligheten i omgivningen gör att det kanske är viktigare än någonsin att frågor om kön ställs även här.

Därutöver är kulturmiljöområdet i sig relaterat till kulturarvets demokratiska funktion på samma sätt som övrig kulturarvsverksamhet. Det betyder alltså att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt att inkludera så många grupper som möjligt och särskilt lyfta fram resurssvaga sådana.⁵⁶

Grundläggande frågor att ställa här är:

- Vems kulturarv är det som sparas och förs vidare vid kulturhistoriska bedömningar?
- Anses traditionellt kvinnodominerade miljöer vara lika mycket värda att bevara som traditionellt mansdominerade?
- Vad är det för personer som är knutna till de minnesmärken som ska bevaras?
- Vilken genusladdning är detta förknippat med?

Ett problem utifrån genus betraktat kan uppstå när det gäller byggnadsminnen som bevaras på grund av den arkitekt som ritat ett hus eller på grund av att byggnaden är arkitektoniskt intressant. Svårigheten här består i att denna typ av kulturhistoriska bedömningar nästan med automatik levererar en könsmissig skevhet. De flesta arkitekter har historiskt sett varit män och är så fortfarande,⁵⁷ vilket gör att nästan oavsett vilka byggnader, oavsett vilken stil som konstrueras som arkitektoniskt intressant och oavsett vilken arkitekt det gäller så handlar det om en man eller verk skapade av en man.

- Ett sätt att hantera den manliga dominansen inom arkitektkåren är liksom när det gäller maskulint kodade föremålssamlingar att språkligt markera att det handlar om manliga arkitekter och så att säga explicit ge den manliga arkitekturhistorien ett kön.
- Vidare kan öppna frågor om vilka betydelser det kan bära med sig att arkitektkåren varit starkt mansdominerad vara givande.

Eftersom både arkitektur- och kulturmiljöområdet är ett relativt outforskat område utifrån genusperspektiv, så finns det ännu inga klara svar på vad den manliga dominansen inom området kan betyda. Men genom språklig beköning och genom att ställa öppna frågor kan genusaspekter lyftas upp på agendan, vilket förhoppningsvis kan leda till att detta kan bli en framtida forskningsfråga.

Ett annat sätt att problematisera området utifrån genus är genom att vidga synfältet. Text kan de maskulinitetsideal som varit rådande i samhället under den tid när huset byggdes – men även senare – inkluderas, eventuella spår av detta tas med som kan utläsas i byggnaderna och/eller i det skriftliga kringmaterial som är relaterat.

En teoretiskt intressant ingång när det gäller att få syn på kontexten är *skriptbe-*

⁵⁶ Regeringens proposition (1996/97:3) Kulturpolitik.

⁵⁷ Se text SCB (1998:52).

greppet, som utvecklats inom Science and Technology Studies (STS). Detta skulle kunna användas som analytiskt redskap för att få syn på spåren av könsrelaterade ideal. Begreppet har skapats för att visa att innovationer inte bara är nya tekniska produkter i sig, utan även har speciella världsbilder inbäddade. Dessa världsbilder innehåller normer för hur artefakten ska användas och reglerar också användarens sociala relationer. Senare har genuskriptbegreppet utvecklats genom studier som visat att i artefakterna ligger även normativa instruktioner och regler för hur kvinnor och män bör förhålla sig till objektet och till varandra, vilket innebär att produkten också sätter ramarna för konstruktionen av femininitet och maskulinitet.⁵⁸

Detta blir kanske särskilt tydligt när det handlar om leksaker. Dessa artefakter är inte könsneutrala ting, utan förställningar om vad som är "flicklikt" och "pojklikt" är inbyggda i själva objekten. Pojkar förknippas företrädesvis med svarta, blå och grå artefakter som gärna avger höga ljud och inte sällan föreställer vapen eller rörliga mekaniska saker som bilar. Flickor sammanvävs däremot mestadels med rosa tyll och spets saker i dock- och hemmiljö. På detta sätt byggs föreställningar om vad som är feminint och maskulint in i tingen och anger ramarna för hur en flicka respektive en pojke bör förhålla sig till respektive saker. I artefakterna finns med andra ord instruktioner inneboende för hur respektive kön bör relatera till tingen.

På liknande sätt skulle byggnader och andra kulturhistoriskt värdefulla konstruktioner kunna analyseras. Ibland är det naturligtvis lättare, ibland svårare att göra en sådan läsning. Men särskilt äldre byggnader är ofta rika på detaljer som kan vara användbara. Inte sällan finns representationer av både kvinnor och män bokstavligt talat inhuggna i fasaden, vilket kan ge upphov till intressanta reflektioner över konstruktionen av både maskulinitet och femininitet.⁵⁹

Byggnaders skript:

- Äldre byggnader är ofta rika på användbara detaljer.
- Inte sällan finns inhuggna representationer av kvinnor och män på fasader.
- Inskriptioner, statyer och konstverk i och i närhet kan också vara intressanta för analys.
- Inkludera även skriftligt material och bilder från byggnadens uppförande och senare användning i analysen. Vad får kvinnor respektive män göra?
- Hur representeras de?
- Vilka betydelser bär detta med sig?
- Säger detta något om maktrelationer mellan kvinnor och män?

⁵⁸ För mer om skriptbegreppet se Akrich (1992:208). För mer om genuskriptbegreppet se Oudshorn, Saetnan & Lie (2002). För ytterligare begreppsutveckling se Grahn (2005b; 2006: 40–42), där en temporalitetsdimension läggs till i det tidigare arbetet och i det senare en begreppsutveckling som inkluderar skripten för klass, etnicitet, nationalitet och sexuell läggning.

⁵⁹ För exempel på hur ett byggnadsminne skulle kunna analyseras se Grahn (2005b) där en analys av Nordiska museet som byggnad görs utifrån genusperspektiv. Här finns explicita betydelser om kön inbyggda i själva fasaden på byggnaden.

Särskilt interiöra detaljer skulle kunna studeras utifrån vilka normativa instruktioner de bär.

- Går det av detaljerna att utläsa vem som är tänkt att vistas i denna miljö? Är det kvinnor eller män?
- Säger utformningen, storleken eller materialval på detaljerna i den byggda miljön något om tänkta könsrelationer?
- Kan vi länka samman byggnadsdetaljerna med olika mans- eller kvinnoideal som varit rådande vid olika tidpunkter? Hur?

Ett annat verktyg att tänka med på kulturmiljöområdet skulle kunna vara *kartografibegreppet*.⁶⁰ För att få syn på hur de sociala relationerna varit avsedda att fungera kan en karta över de tänkta territorierna för män och kvinnor ritas upp.

- Var är representanter för respektive kön tänkta att befinna sig?
- Hur kan detta utläsas?
- Hur ser det ut på respektive plats?
- Vilka betydelser och konsekvenser har detta?

Ofta är det särskilt fruktbart att utläsa delar av rådande könsideal genom att kartlägga byggnadernas inre konstruktion.

- Har rummet företrädesvis varit en kvinno- eller mansdominerad plats?
- På vilket sätt kan detta utläsas?
- Vilka rum har ansetts viktiga?
- Vilka ligger centralt?
- Vilka är perifera?
- Vilken funktion har respektive rum fyllt?
- Vilka rum och vilka detaljer är påkostade och vilka är mindre påkostade?

De kontextualiserande frågorna kan föras vidare genom att inte bara inkludera de tänkta sociala relationerna, utan också de historiska händelser och relationer som faktiskt existerat.

- Vilka historiska skeenden kan kopplas till en byggnad och är dessa bekända?
- Vilka människor har befolkat de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna och landskapen? Är det både män och kvinnor?
- Vad vet vi om dem och deras liv? Har de haft olika villkor?
- Vilka spår har detta satt i den fysiska miljön?

Här är det också väsentligt att reflektera över vilka rum och plaster som inkluderas

⁶⁰ För mer om kartografibegreppet se t ex Said (1978/2000), Anderson (1991/2000:163), Grahn (2006: 129f).

i en kulturhistorisk utredning. Alltså att kritiskt granska de grundläggande utgångspunkter och värderingar som ligger till grund för bedömningen i sig.

- Vad ges högt kulturhistoriskt värde?
- Bedöms både drängstugan och tvättstugan – en plats där kvinnor tidigt utförde betalt arbete – ha stort kulturhistoriskt värde?
- Anses möteslokaler som t ex använts av kvinnorörelser av olika slag, lika ofta ha högt kulturhistoriskt värde som manligt associerade möteslokaler?
- Är det salongen eller köket i en herrgård som granskats?
- Är det främst miljöer med ursprungligt originalskick eller sedimenterade kulturhistoriska betydelser/tidsskikt som bevaras?

När det gäller miljöer där kvinnor utfört en stor andel både betalt och obetalt arbete, som t ex kök och tvättstugor, är detta platser vars fasta inredning ofta inte huvudsakligen har behållits i originalskick i motsats till exempelvis i ett kontor eller en salong. I kök och tvättstugor har ofta enskilda delar som exempelvis vedspisar och tvättgrytor genom åren bytts ut mot modernare anordningar, medan resten inte åtgärdats. I just sådana miljöer som tvättstugor – där vissa saker bytts ut medan en hel del äldre element fått vara kvar – kan inte sällan sedimenterade betydelser utläsas, där olika berättelser om ett samhälles omvandlingsprocesser får belysning genom de förändringar som utförts. Denna omvandlingsprocess kan ur kulturhistorisk synpunkt vara väl så minnesvärd som miljöer med originalinredning.⁶¹ Många gånger verkar dock föreställningen om det ursprungliga och autentiska vara vägledande för vad som betraktas som kulturhistoriskt värdefullt, vilket gör att miljöer där olika kulturlager ligger sida vid sida lätt förbises.⁶² Det här gör att det är angeläget att kritiskt granska de grundläggande utgångspunkter och värderingar som ligger till grund för t ex bedömningar av byggnaders kulturhistoriska värde och landskapsinventeringar i sig.

Inte minst viktigt är det också att själva språket och upplägget av underlaget för den kulturhistoriska bedömningen eller inventeringen är genusmedvetet formulerat. Liknande frågor kan ställas här som vid förvärv av föremål:

- Används samma språkbruk och ton i beskrivningar av miljöer där kvinnor respektive män dominerat?
- Tilldelas både de kvinnor och män som associeras till byggnaden, området eller landskapet fullständiga namn och likvärdiga kringuppgifter?
- Betonas kvinnornas och männens relation till byggnaden lika mycket?
- Avslöjar underlagets titel, brödtext och eventuella referenser något om kön och i så fall hur?

61 Se Mydland & Swensen (2005) för diskussion om värdet av att spara tidsmässigt blandade miljöer. Se även Unnerbäck (2002:80) som betonar att värdet av tidens pålagringar ofta lätt förbises.

62 Se t ex Dellbeck (2000) där Sårbo herrgård med omgivande byggnader inventerats. Här verkar det kulturhistoriskt värdefulla främst vara inriktad på det som ligger nära det ursprungliga.

- Vad säger detta om kön och makt?
- Är detta det vi vill säga eller finns här omedvetna konstruktioner som bara ”råkar” komma med?

En genusmedveten reflektion bör också ägnas de illustrationer som ofta ackompanjerar den skrivna texten. Kulturhistoriska bedömningar brukar textmässigt vara ganska stramt och artefaktcentrerat utformade. Människor är inte sällan frånvarande, inklusive allt tal om könen och deras inbördes relationer. Detta gör att särskild omtanke bör ägnas åt hur eventuella bilder förhåller sig till detta:

- Är illustrationerna avfolkade? Har det en särskild poäng? Vilken?
- Är det lika många kvinnor som män som visas på bilder där människor förekommer?
- Vad får kvinnor respektive män göra?
- Vilka funktioner har de?
- Hur påverkar detta helhetens betydelse?
- Förstärks vissa tolkningar och försvagas andra? Vilka?
- Vad säger detta sammantaget om kön och makt?
- Är detta det vi vill berätta eller har omedvetna konstruktioner skapats?

Precis som vid förvärv av föremål bör sist men inte minst frågor ställas om stereotypa föreställningar förstärks eller ifrågasätts med de kulturhistoriska bedömningar och inverteringar som görs:

- Är det traditionellt associerade roller som de kvinnor och män står för som länkas till byggnadsminnet/landskapet eller alternativa sätt?

Det här är några exempel på genusrelevanta frågor som skulle kunna ställas inom kulturmiljövårdssektorn. Precis som för de tidigare behandlade områdena lämpar sig sannolikt vissa frågor och perspektiv bättre för en del områden än andra och frågor om makt och kön kan ha starkare laddning i speciella miljöer.

3. Avgörande faktorer för genusintegrering

I den här delen kommer fruktbara exempel på genusintegrering i Sverige att lyftas fram. De exempel som valts ut här är intressanta därför att dessa museer på ett eller annat sätt driver projekt eller har en inriktning som formar en grundläggande förutsättning för att genusintegrering överhuvudtaget ska komma till stånd. Följaktligen saknar de museer som inte har en genusmedveten verksamhet också en eller flera av dessa ingredienser. Ytterligare en orsak till att nedanstående exempel valts ut är därför att de inte är tillfälliga insatser, utan mer långsiktigt riktade projekt. Denna studie gör dock inga anspråk på att vara en heltäckande exposé över alla genusprojekt på museer i Sverige.

3.1. Ledningens betydelse – Upplandsmuseet

En av de allra viktigaste förutsättningar för att genusintegrering ska komma till stånd är att museiledningen är positivt inställd.⁶³ Även om en enskild anställd eller en mindre grupp är aldrig så kunniga och skickliga när det gäller genusintegrering, så tenderar detta synsätt sällan att få något större genomslag om de inte också har ledningen med sig. Men här räcker det inte med att ledningen tycker att det är ok eller är förstrött uppmuntrande i största allmänhet, utan måste också vara aktivt drivande och engagerade i frågan.

Upplandsmuseet är ett bra exempel på ett museum där ledningen är starkt engagerad för genusfrågors integrering i verksamheten. På initiativ av ledningen har en långsiktig kompetensutveckling av personalen startat som sträcker sig över flera år. Ledningen har aktivt varit involverad i de kompetenshöjande insatser som genomförts. Såväl museets chef som samtliga avdelningschefer har deltagit i aktiviteterna och visat stor entusiasm och nyfikenhet. Närvaron har varit obligatorisk för alla handläggare på museet.

Men Upplandsmuseets ledning är inte bara starkt engagerad, utan äger också egen genuskompetens. Museets forskningschef Iréne Flygare, är välmeriterad på det genusvetenskapliga området. Hon är docent och har anlagt genusperspektiv i sin doktorsavhandling, det arbete som ligger till grund för hennes docentkompetens, såväl som i andra arbeten. Inte minst har hon en bred och djup kunskap om genusrelationer i det agrara samhället. Detta är speciellt lyckosamt för museet eftersom ett av de profilområdena museet fokuserar sin verksamhet mot är just jordbrukssamhället. Museet har alltså inte bara en genuskompetent person knuten till

⁶³ Se t ex Grahn (2006) och jfr Pripp et al (2003). Detta är även en av de slutsatser som kan dras av UFOG-projektet. Se mer om det nedan.

ledningen i största allmänhet, utan en som dessutom äger en genuskunskap som är väsentlig för museet.

För att kunna vara drivande i genusfrågor på ett kraftfullt vis verkar det alltså vara avgörande att museiledningen både har vilja till engagemang och genuskompetens. Ju större genuskompetens ledningen besitter desto bättre tycks utsikten vara för att lyckas med genusintegrering.

3.2. Forskningens ställning – Upplandsmuseet och Arbetets museum

På två av landets museer där forskningen överlag har en särskilt stark ställning, har verksamheten i sin helhet en kraftfull inriktning på genus. Det ena exemplet är det nyss nämnda Upplandsmuseet och det andra Arbetets museum.

Här finns inte en ytlig eller embryonal genuskunskap, utan ett mer djupgående områdeskunnande. Detta kan förstås som resultat av att forskning i allmänhet har en framträdande roll i dessa museers verksamhet och att en beredskap och förmåga att ta till sig och omsätta forskningsresultat i praktiken därmed blir en självklarhet. Detta är viktigt eftersom en så stor del av genuskunskapen grundar sig i forskning och mycket endast är tillgängligt i form av forskningspublikationer.

Båda institutionerna har utarbetade forskningsprogram som ligger till grund för verksamhet. Forskningen är alltså inte skild från den dagliga verksamheten utan en integrerad del. Dessa museer har flera stora och mindre forsknings- och kunskapsuppbyggnadsprojekt på gång. Ett av dessa är Upplandsmuseets fleråriga satsning ”Kunskap om könsordningen”, som kan läsas om mer nedan.⁶⁴ Arbetets museum har flera undersökningar och utredningsuppdrag där genus satts i speciellt fokus, t ex ”HBT – Homo- bi- och transpersoners livsberättelser”⁶⁵ och utredningen om en framtida resursenhet för genusfrågor vid museerna.⁶⁶ Arbetets museums hela verksamhet bygger dessutom på forskning och dokumentation i högre grad än många andra museers, eftersom Arbetets museums samlingar inte består av föremål, utan av människors immateriella minnen och berättelser.

Såväl Upplandsmuseet som Arbetets museum har också särskilt vinnlagt sig om att knyta till sig disputerade medarbetare såväl som sådana som skrivit licentiatavhandlingar. Detta gör att en stor del av arbetet genomsyras av en hög vetenskaplig hållning och detta blir en självklar del av vardagsverksamheten på museet.

Båda museerna är också institutionella medlemmar i Föreningen för genusfrågor i museerna, en ideell organisation som på olika sätt arbetar för att lyfta in ge-

64 Se även <http://www.upplandsmuseet.se/templates/Page.aspx?id=858> för mer om projektet.

65 <http://www.arbetetsmuseum.se/default.asp?area=&MenuID=187&subMenuParent=3066&CategoryID=4355>

66 <http://www.arbetetsmuseum.se/default.asp?area=&MenuID=187&subMenuParent=3065&CategoryID=4354>

nusfrågorna på museernas agenda,⁶⁷ vilket stärker museernas genuskompetens.

Ett museums allmänna forskningsnivå förefaller alltså vara en viktig faktor som befrämjar genusintegrering. Vanan att tillägna sig forskningsbaserat vetande i allmänhet verkar vara gynnsam för möjligheten att tillgodogöra sig även genusrelaterade perspektiv och ansatser.

3.3. Sedan länge inarbetade genusperspektiv – Arbetets museum

Ett av de museer där avtryck av ett genusmedvetet arbete är speciellt tydligt är Arbetets museum. Redan bland de diskussioner på 1980-talet som föregick grundandet av Arbetets museum var frågan uppe om det skulle skapas som ett kvinnomuseum (Rapport 1988: 44–46). Röster både för och emot höjdes. Trots att det senare alternativet valdes, så har frågor kring kvinnors liv och arbete ända sedan starten haft en framträdande ställning.

Sedan 1988 har ytterligare två konferenser hållits på museet som handlat om ett kvinnomuseums vara eller inte vara. ”Det dolda budskapet” hölls år 1993 och år 1999 ”Kvinna + Museum = Kvinnomuseum?”, som det också finns två rapporter ifrån (Rapport 1993 och 1999). Inget realiserat förslag på ett kvinnomuseum har emellertid blivit resultat av konferenserna, men däremot sannolikt bidragit till att frågan om inrättandet av ett genusresurscentrum kommit till stånd. Forskning har visat att det sannolikt inte räcker med ett kvinnomuseum för att komma tillrätta med de skeva historieskrivningar som kan iakttas på många museer.⁶⁸ Något betydligt större krävs, t ex i form av ett resurscentrum för genusfrågor. Arbetets museum har aktivt deltagit i arbetet för att ett sådant resurscentrum ska komma till stånd på olika sätt (se t ex *Genus på museer* 2003:61 och Carlström 2003; 2006).

Genom åren har en stor mängd konferenser och seminarier hållits som varit genusfokuserade, ofta i samarbete med externa aktörer som universitet och olika organisationer. På museet finns också nästan alltid en utställning som mer eller mindre explicit integrerat genus, vilket inte minst sammanställningen av tidigare utställningar på museets hemsida visar.⁶⁹ Även det pedagogiska arbetet genomskyras av genustänkande, som under åren utvecklats allt mer i takt med att kunskapen ökat.⁷⁰ På hemsidan anges också genusfrågor som en av de hjärtefrågor museets pedagoger utformar program och visningar runt.⁷¹

67 Se <http://www.fgm.nu/ufog/> för mer om föreningen.

68 Se t ex Grahn (1999a, b, c; 2004; 2005a och b; 2006), Aronsson & Meurling (2005) och *Genus på museer* 2003:61.

69 <http://www.arbetetsmuseum.se/default.asp?area=utst&MenuID=184&subMenuParent=3051&CategoryID=4340>

70 Samtal med museilektor Annelie Egelin Tärning 2006 11 17.

71 <http://www.arbetetsmuseum.se/default.asp?subMenuParent=3046&MenuID=182&ArticleID=43067&CategoryID=4336&ArticleOutputTemplateID=168&ArticleStateID=2&ParentID=&ValidDate=2007-01-17%2016:17:36>

Arbetets museum är beläget i en industribyggnad som varit en kvinnodominerad arbetsplats. Detta är också fortfarande synligt i den enda permanenta utställning som museet har. Den är tillägnad rullerskan Alva Carlsson vars liv och arbete skildras på museet. Även andra mer stadigvarande gestaltningar av kvinnors liv finns i museibygnaden. I biblioteket hänger ett stort fyrfärgstryck som går från golv till tak som föreställer den svenska tanten. Med handväskan i stadigt grepp står hon stadigt i helfigursgestaltning och undgår ingen som befinner sig på detta våningsplan. Kvinnliga textilarbetare finns vidare porträtterade i ett av konferensrummen, istället för den rad av mansporträtt som annars brukar dominera sådana lokaler.

Att medvetet arbeta med genusintegrering under lång tid ger alltså många synliga resultat som med åren blir mer och mer sofistikerade. En kunskap byggs målmedvetet upp som i början kanske framför allt var fokuserad på kvinnohistoriska perspektiv, men som numera självklart integrerar allt från kritiska perspektiv på maskulinitet⁷² till olika HBT-perspektiv.⁷³ Få – om något svenskt museum – kan visa upp en liknande långvarigt genusmedveten verksamhet.

3.4. En långsiktig plan – Upplandsmuseet

De flesta museer som varit i närheten av genusproblematiseringar har inte arbetat med det så länge och så intensivt som Arbetets museum. Ofta har försök till genusintegrering inskränkt sig till att anordna en eller annan enstaka intern föreläsning i ämnet.

Möjligheten att integrera genus i verksamheten genom att anordna en eller ett par föreläsningar eller workshops i ämnet är emellertid minimal. Flera anledningar till att detta inte räcker finns. En viktig orsak som tidigare antytts är att huvuddelen av de anställda på landets museer saknar formell genusvetenskaplig kompetens. Ämnet var ännu inte etablerat inom universiteten när en stor del av museernas medarbetare tillägnade sig sin utbildning, vilket innebär att stora luckor med andra ord måste fyllas.

Att de stereotypa genuskonstruktionerna därtill ofta uppfattas som ”naturliga” och ”självklara” och att det många gånger är just sådana reducerande representationer som kan få ett produktionslag att tycka att en gestaltning ”känns rätt”, gör inte saken lättare.

Ytterligare ett skäl är att den totala kunskapsmängden inom genusvetenskapen numera är ansenlig. Utvecklingen inom ämnet har gått mycket fort. Idag finns t ex mer än 100 000 titlar inom ämnet enbart på Göteborgs universitetsbibliotek och varje år utkommer bara i Sverige mellan 50 och 90 avhandlingar med genusinriktning.⁷⁴

72 Textutställningen ”Männen på Kastrup” 2005.

73 Textutställningarna ”Normen skaver – på jobbet är väl alla hetero..?” och ”Trans”. Båda från 2005.

74 Se databasen GENA som innehåller referenser till svenska doktorsavhandlingar i genusvetenskap <http://www.databasengena.nu/>.

Därtill kommer att museernas verksamhetsfält sträcker sig över i princip allt. Att hitta rätt typ av kunskap blir i detta perspektiv sannolikt svårt för dem som inte redan är insatta i området.

För att få genuskunskap att genomsyra arbetet och tänkandet på museer krävs alltså betydligt mer omfattande åtgärder än korta punktinsatser. Upplandsmuseets genusprojekt, ”Kunskap om könsordningen”, är ett bra och efterföljansvärt exempel på vilka åtgärder som krävs och hur det kan genomföras.

Projektet är ingen engångsföreteelse utan sträcker sig över flera år. Det inleddes år 2005 med en föreläsningsserie om genus med sju olika föreläsningar spridda över året, där flertalet föreläsare var universitetsanknutna forskare. År 2006 följdes det av att fem externa granskare anlätades – fyra genusforskare med universitetsanknytning och en praktiker med erfarenhet från genusrelaterat arbete – för att utvärdera var sitt område av museets verksamhet utifrån genusperspektiv. De fält som granskades var arkeologi, kulturmiljövård, föremålsförvärv och insamling, friluftsmuseiverksamhet och hemslojden. De externa granskarna har hållit var sitt seminarium med museets personal och skrivit var sin rapport kring respektive verksamhetsområde. Planerna för år 2007 är att varje avdelning ska sammanfatta och kommentera de synpunkter de fått av granskaren, reflektera över om och hur föreläsningar och seminarier medfört att genusmedveten ökat i den egna verksamheten och att utarbeta förslag på hur genusperspektiv kan integreras i arbetet både på kort och på lång sikt. Förslagen ska också integreras i museets forskningsprogram som ska revideras och vidare bli en självklar del i det dagliga arbetet.

3.5. Igångsättningsprojekt – UFOG

Ett gott exempel i mindre skala på hur genus kan integreras i verksamheten står Föreningen för genusfrågor i museerna för, genom sitt projekt ”Upptäck! Förändra! Om genusmedvetande i museerna!”, (UFOG). Det är inte lika omfattande i tid som ovan nämnda museers arbeten, men omfattar däremot fler museer och verkar ha varit en viktig faktor för att sätta igång genusarbetet.

I projektet ingår Statens Maritima museer (Sjöhistoriska museet, Vasamuseet och Marinmuseum), Bohusläns museum, Skellefteå museum och Göteborgs konstmuseum. Med andra ord har ett statligt, ett regionalt och ett kommunalt museum, samt ett konstmuseum deltagit. På vart och ett av museerna har en kontaktperson utsetts som projektledningen i första hand kommunicerat med och som bland annat sett till att information har spritts till övriga anställda på respektive museum.

Projektet har pågått 2006 under ett knappt år. Ett tvådagarsseminarium inledde arbetet, med föreläsare och diskussionsledare från universitets- och museivärlden. En rapport med material från introduktionsdagarna har därpå gått ut till alla deltagarmuseer för spridning och diskussion på respektive museums olika avdelningar. Därefter har vart och ett av museerna fått utarbeta förslag och komma med önskemål om hur en genusintegrering bäst skulle kunna förverkligas på just deras

museum. Projektledningen har därefter bearbetat förslagen och sammanställt individuellt utformade tips och förslag till åtgärder som återsänts till museerna. En hemsida med ett diskussionsforum har också skapats.⁷⁵

Flera av museerna har på eget initiativ fortsatt genusarbetet på olika sätt. Externa föreläsare har anlåtats för att gå vidare med kunskapsfördjupningen. Genus har även skrivits in i ett par av deltagarmuseernas styrdokument. Återkommande diskussioner kring insamling och dokumentation har också förts för att höja genusmedvetenheten på ett museum och diskussionsmöten med enbart museets egen personal har även anordnats där ett antal föremål har valts ut och samtal förts om dem utifrån genus. Vidare har arbete startats med att integrera genus i både tillfälliga utställningar och basutställningar. Ett museum har i experimentell anda även producerat en genusinriktad utställning som huvudsakligen består av en ljudinstallation, för att finna en väg att behandla existentiella frågor. Ett annat museum har utvecklat den genuspedagogiska verksamheten. På tre av de fyra deltagarmuseerna finns utöver detta i dagsläget genusgrupper, som bildats efter modell från Statens Maritima museer som redan innan UFOG-projektet inrättat en sådan – mer om dessa nedan.

Vad resultatet av UFOG-satsningen blir på längre sikt är för närvarande för tidigt att säga. Långsiktiga planer för genusintegrering med stark fokus på kompetenshöjning saknas än så länge – mer utbildning och hjälp med granskning av den egna verksamheten har varit ett par av de saker som efterfrågats av deltagarna vid utvärdering av UFOG – och engagerade, drivande och kunniga museiledningar är en bristvara. Men de arbeten som hittills sats igång – framför allt genusintegrering i styrdokument och att arbetet förs vidare och hålls vid liv i genusgrupperna – talar ändå för att detta kan vara början på en farbar väg att gå.

3.6. Genusgrupper – Statens Maritima Museer och UFOG

Som ovan nämnts skulle arbetet i genusgrupper kunna vara avgörande för om genusintegreringen fortsätter även efter att en initialfas är avslutad. Genusgrupperna kan med andra ord få en nyckelroll i det fortsatta arbetet.

Idén och initiativet till att bilda genusgrupper togs från början av Statens Maritima Museer som redan år 2005 bildade en grupp med deltagare från alla tre museer som ingår i myndigheten. Gruppen träffas fyra fem gånger om året. Till varje möte har en text lästs som diskuteras.

Om myndigheten fått frågor, remisser eller annat som berör genusfrågor ska detta vidarebefordras till genusgruppen för behandling. För övrigt går gruppens arbete ut på att så konkret som möjligt försöka öka genusmedvetenheten i den vardagliga verksamheten och försöka sprida intresset för dessa frågor bland kollegorna.

⁷⁵ <http://www.fgm.nu/ufog/>.

Genusgruppens medlemmar har självklart varit involverade i UFOG-projektet och diskuterat och kommit med förslag på hur det fortsatta arbetet ska bedrivas på myndigheten, vilket lett till att all personal på hela myndigheten har deltagit i en halvdags genusutbildning med två externa universitetsanknutna föreläsare, med uppdrag att specialinrikta föreläsningarna på myndigheten.

Genusgruppens ordförande har också bidragit med nydanande förslag till de publika föredragen på ett av myndighetens museer, där ett föredrag om homosexualitet och sjömän hållits, en fram till nu inte särskilt uppmärksammas del av den maritima historien.

Vidare har genusgruppen varit involverade i införlivandet av en skrivning om genus i samlingsavdelningens treåriga inriktningsdirektiv.

Två av UFOG-projektets andra deltagare har tagit efter Statens Maritima Museers modell med genusgrupper. Inte minst har genusgruppernas arbete varit betydelsefullt för att sprida information om genusarbete och vara pådrivande inom respektive museum. På ett av dessa har även genus förts in i styrdokumentet för det regionala samarbete museet ingår i, som ett av de horisontella perspektiv som ska tillämpas.

Framför allt blir kanske genusgruppen en plats för fördjupad förståelse, där diskussioner kan föras, tankar utbytas och frågor ställas som knyter an teorierna till den specifika verksamheten. En grupp som gemensamt arbetar med dessa frågor blir därutöver ett stöd och en mycket starkare drivkraft för att implementera genus i verksamheten, än enskilda medarbetare som var och en på sitt håll sliter med sina små delar.

3.7. Informationsspridning – UFOG

För att genusmedvetenheten ska öka är det väsentligt att dela med sig av den genusrelaterade kunskap som produceras. Det är också viktigt att få tillgång till andras erfarenheter och vetande på området. För detta krävs att information aktivt sprids.

UFOG-projektet har till skillnad mot andra museers genusarbeten särskilt varit mån om att sprida den kunskap och de erfarenheter som skapats till övriga museer i Sverige. Andra museers genusintegrerande verksamhet förefaller ofta ha varit en intern angelägenhet, som i bästa fall finns omnämnd på respektive museums hemsida.

Få museer verkar vilja skylta utåt med det genusarbete som bedrivs och i regel har det varit svårt att hitta någon information om pågående genusarbeten. Om den finns har den mestadels bestått av en kort informationstext om att ett projekt är på gång, men sällan några detaljer om hur det faktiska arbetet gått till.

I UFOG-projektet har informationsspridning emellertid från början funnits med som en del av projektet. Initialt var tanken att efter projektets avslutning bränna en cd-skiva med en sammanställning och utvärdering av arbetet. Tanken var att denna skulle distribueras till alla landets professionella museer som på så sätt kunde få ta del av de erfarenheter och de kunskaper som projektet alstrat.

Denna informationssatsning kom emellertid att omprövas under projektets gång. Detta berodde till största delen på erfarenheter medlemmar i styrgrupper haft av tidigare liknande utskick. Cd-skivor tenderar ofta att bli liggande i någon medarbetares skrivbordslåda och kommer sällan övriga kollegor till del. Därutöver är cd-skivor inget tillförlitligt sätt att spara information på.

Istället har löpande information om projektets gång sänts med e-post till chefer och informationsansvariga personer på alla professionella museer i landet vid ett par tillfällen under projektåret. Dessutom har slutrapporten tillsammans med bilagor som ger fyllig information om upplägget och genusvaret bland de deltagande museerna distribuerats enligt samma mönster.

Därutöver har det inom projektets ram även skapats en hemsida <http://www.fgm.nu/ufog/> där information om UFOG-projektets bakgrund, upplägg och fortlöpande arbete har kunnat följas. Förutom den allmänna informationen har vart och ett av de deltagande museerna fått presentera sina specifika arbeten med genusfrågor där. Här finns också ett diskussionsforum för frågor om genus och museer som är öppet för allmänheten att delta i. Här finns, som nämnts, också en presentation av Föreningen för genusfrågor i museerna, information om kontaktpersoner och därtill en sida med användbara länkar inom genusområdet. Upplysningar om hemsidans existens, inklusive webbadress har distribuerats till landets alla museer i ovan nämnda e-postutskick, så fort hemsidan öppnade.

Under Värmötet som arrangerades av Riksförbundet Sveriges Museer i mars 2006 deltog Föreningen för genusfrågor i museerna på sedvanligt sätt genom att anordna ett välbesökt program där UFOG-projektet presenterades. Dessutom har såväl Utbildnings- och kulturdepartementet, Kulturutskottet, som Statens kulturråd delgivit de erfarenheter som projektet frambringat.

I vilken utsträckning de museer som information har skickats till också tagit del av denna och vidare distribuerat den till alla medarbetare på respektive museum är omöjligt att säga. Däremot är det tydligt att diskussionsforumet på projektets hemsida inte har varit utnyttjat i den omfattning som varit önskvärd. Anledningen till detta är inte känd. Kanske är ett diskussionsforum inte rätta sättet att utbyta information på när det gäller frågor om genus eller kanske hade diskussionen kunnat komma igång bättre med hjälp av riktade kommunikationsknep och ansatser eller kanske informationen om diskussionsforumets existens helt enkelt inte nådde ut till dem som skulle ha kunnat vara intresserade av att delta. Oavsett hur det förhåller sig med orsakerna till detta är det inte desto mindre viktigt att kanaler skapas för att sprida information och hålla ett samtal igång.

UFOG-projektet visar några möjliga vägar som detta kan göras på. Det väsentliga här har inte varit att finna de optimala lösningarna för hur detta kan ske, utan visa på några sätt som detta kan realiseras på. Att kunskap från olika genusprojekt tillgängliggörs är det allra viktigaste, eftersom det är en grundförutsättning för att andra ska kunna ta del av den.

3.8. Genuspedagogik

Det är viktigt att integrera genus även i det pedagogiska arbetet. Kanske skulle en genusmedveten pedagogik kunna ses som ett tecken på att ett museum verkligen genomfört genusintegrering hela vägen ut. Det är det yttersta ledet i en lång process och skulle med detta kunna vara en indikator på graden av genusmedvetenhet.

När det gäller genuspedagogik på museer finns inte mycket övergripande skrivet och tänkt. Förutom några få undantag har det varit svårt att finna textbaserat material med genomarbetade långvarigt pågående exempel som på ett bestående sätt påverkat den pedagogiska verksamheten. Få museer lyfter fram och profilerar sig genom att framhålla en genuspedagogisk inriktning.

Rent allmänt verkar det föreligga ett stort behov av museipedagogisk utbildning, vilket bland annat utredningen *Tänka framåt, men göra nu. Så stärker vi barnkulturen* betonar (SOU 2006:45). I utredningen föreslås att en kulturarvpedagogisk utbildning bör inrättas (SOU 2006:45 s 101). Även den forskningsöversikt över museer och lärande som gjorts (Insulander 2005) understryker otillräckligheten av museipedagogisk forskning i Sverige. Brister inom det museipedagogiska området och då särskilt med inriktning på genus har också betonats i slutrapporten *Genus på museer* (2003:61).

Bland det fåtal exempel på genuspedagogiskt arbete som ändå pågår idag verkar Forum för levande historias, Arbetets museums, Världskulturmuseets arbeten – som redan presenterats – vara bland de mest intressanta. De förefaller vara en viktig del i dessa museers verksamhet och har ägnats särskild omsorg.

Andra museer har ofta som en mindre del i det pedagogiska arbetet enskilda program med genuspedagogisk inriktning. Ett fristående exempel på genuspedagogisk verksamhet på museer är Upplandsmuseets projekt ”Portal till vår forntid”, där frågor om hur femininitet och maskulinitet konstruerades i forntiden och hur makt gestaltades varit en viktig ingång. Att berättelser om kvinnors liv och arbete finns med i museernas utåtriktade verksamhet är idag ganska vanligt, men att könsrelationer därtill problematiseras tillhör däremot undantagen.⁷⁶ Möjligheten till problematisering och reflexivt tänkande kring dessa frågor som Portal-projektet har, gör det intressant (Gunneriusson Karlström 2005).

Ett tidigt exempel på genuspedagogiskt tänkande på museer är Graziella Bellonis redan nämnda projekt. För Teknorama II på Tekniska museet utarbetade hon ett program för en vetenskapshistorisk visning och fördjupning. Här stod alltså de naturvetenskapliga landvinningars historia i centrum. Eftersom ämnesområdet har så traditionellt starka manliga konnotationer, tog lärandet utgångspunkt i fyra kvinnliga forskare; En från forntid, matematikerna och läraren Hypatia av Alexandria; En från medeltid, forskaren och klostergrundaren Hildegard av Bingen; En från nya tiden, astronom Caroline Herschel; Och en från nutid, astronomen Vera Rubin. I både utställningen och visningarna var dessa fyra kvinnor de enda gestaltningar

⁷⁶ *Genus på museer* 2003:61, sid 56.

av människor som förekom och berättelsen levandegjordes bara genom deras röster. Männerna och deras upptäckter kom däremot in som delar i kvinnornas berättelser.

Denna utställning förefaller dock idag vara omarbetad och de historiska vetenskapskvinnorna har minskats från fyra till tre och förvandlats till ”tidsvärdinnor”, vars funktion utifrån hemsidans presentation är oklar. I lärarhandledningen blir funktionen inte heller förklarad, utan där reduceras de tre återstående till de enda exemplen på kvinnliga forskare som överhuvudtaget omnämns, som de enda undantagen bland rader av exempel på manliga vetenskapsmän.⁷⁷

Även om Bellonis projekt numera övergivits av Tekniska museet, finns här fruktbara idéer för andra att ta fasta på och utveckla. Detta förefaller t ex länsmuseum i Varberg ha gjort. De har utformat ett snarlikt program, där Varbergs slott, fästningens historia och även Bockstensfyndet lyfts fram av Hertiginnan Ingeborg.

3.9. Rutiner för kunskapsupbyggnad – Riksutställningar

För att genusmedvetandet verkligen ska kunna slå rot och integreras i museiverksamhet, så krävs också rutiner som säkerställer att genus alltid beaktas. Med andra ord fordras någon form av genuskvalitetssäkring. Detta innebär inte nödvändigtvis att genus alltid behöver appliceras, om välgrundade skäl för att inte göra det finns. Men frågan om genus bör däremot som rutin alltid ställas: Har genus relevans för arbetet?

Rutiner kan av vissa upplevas vara kvävande och hämmande för kreativiteten. De rutiner som här avses är emellertid inte sådana som detaljreglerar verksamheten, men däremot sådana som sätter ramar. Det handlar om rutiner som befrämjar regelmässigt återkommande avstämningar och ett systematiskt reflekterande och formulerande av tankar kring det här området, som att alltid ställa frågan ovan om genusrelevans.

Riksutställningars sätt att arbeta är ett bra exempel på rutiner som befrämjar genusintegrering utan att för den skull verkar hämmande på kreativiteten, att döma utifrån den rika verksamhet de bedriver.⁷⁸ De projektbeskrivningar som regelmässigt skapas för alla utställningar är uppbyggda kring fasta rubriker som alltid måste besvaras. En av dem har kallats ”Jämställdhet”⁷⁹ och under denna ska alltid en redogörelse göras av hur projektet förhåller sig till jämställdhet, dels när det gäller projektgruppens sammansättning, och dels innehållsmässigt.

I det här sammanhanget är den innehållsliga relateringen det väsentliga. Att

⁷⁷ Särskilt anmärkningsvärt här är att t o m datorns historia blivit exklusivt manligt kodad, trots att Ada Lovelace brukar räknas som den första som konstruerade ett datorprogram (Ghoshal & Passerini 2006: 25–30).

⁷⁸ http://www.riksutstallningar.se/Templates/StartPage_____4.aspx

⁷⁹ Se vidare Grahn (2006:348f) för de begränsande effekter rubriken ”Jämställdhet” eventuellt skulle kunna ha. En rubrik med namnet ”Genus” skulle t ex kunna vara mer fruktbar och öppna upp för fler genusrelaterade resonemang. I det undersökta exemplet från Riksutställningar kunde emellertid inga begränsande effekter iakttas.

alltid tvingas att tänka till, reflektera över och formulera projektens genusrelevans och vilken genusintegrering som sker, har inte bara betydelse för den enskilda utställningen som sådan utan i högsta grad även för den allmänna genuskompetens som institutionen äger. Kunskap byggs sakta och målmedvetet upp på detta sätt. Museers genusvetenskapliga vetande bör alltså kännetecknas av systematisk konstruktion – och inte slumpmässighet.

Ytterligare ett exempel på rutin som skulle kunna införas är att relatera all verksamhet till den tidigare presenterade modellen med olika grader av genusintegrering. Med hjälp av denna skulle, som visats, en önskad kurs kunna tas ut och avstämning därefter göras. Modellen skulle precis som Riksutställningars projektbeskrivning kunna fungera som ett kvalitetssäkrande redskap.

För övrigt skulle även stora delar av de frågepaket som ovan presenterats för de olika verksamhetsfälten regelmässigt kunna vara användbara. Men uppmärksamhet bör emellertid fästas vid att frågorna måste anpassas till den specifika empiri som är aktuell i varje enskilt fall och formas så att de passar.

Därutöver är det kanske allra mest väsentliga att en regelmässig vana att ta till sig ny kunskap och förkovra sig inom det genusvetenskapliga området skapas. Ett bra sätt att göra detta är genom att starta ovan nämnda genusgrupper på det egna museet. Härtill kommer att tid för att kunna fördjupa sina kunskaper måste skapas inom tjänsterna.

3. 10. Insamling och klassifikation – Västergötlands museum

För att genus ska få fäste är det också viktigt att begreppet etableras som kategori. Om det är möjligt att klassificera, inordna och även söka förvärv genom genusbegreppet ökar utsikterna för genusintegrering.

När det gäller insamling och klassifikation kan olika överväganden göras om hur nya frågor och perspektiv kommer in på bästa sätt. Är något av de befintliga systemen bäst lämpade att utvecklas med hjälp av nya klassificeringskategorier eller ska ett helt nytt system skapas, t ex ett som bygger på fritextsökning?⁸⁰

Ett problem med fritextsökning är att sökbarheten blir helt beroende av den person som initialt fört in uppgifterna i registreringsystemet. Råkar den personen som skriver in uppgifter för fritextsökning t ex inte vara intresserad av genusrelaterade frågor är det inte sannolikt att detta på ett enkelt sätt kan återfinnas vid sökning. Dessutom är antalet möjliga sökalternativ i fritextform oändligt stort. Den som t ex är intresserad av att finna starkt genosladdade förvärv kan inte självklart finna alla dessa genom att söka på ”genus” i fritextform, utan måste med stor fantasifullhet och tålmodighet pröva många ingångar. Detta sätter gränser för materialets användbarhet. Att hitta rätt i samlingarna blir då oftast helt avhängigt en eller ett par personer som känner

⁸⁰ Ett system som kan hantera många olika sökmöjligheter i samma system vore naturligtvis idealt för att optimera sökbarheten.

samlingarna mycket väl och är väl insatta i det tänkande som väglett ordvalen.

Ett bättre alternativ förefaller det vara att använda fasta klassificeringsrubriker som alltid måste fyllas i, som inte bara är uppbyggda kring sakord, utan också inkluderar sociala relationer. Ett sådant system finns redan i Outline of Cultural Materials (OCM). Problemet med detta klassificeringssystem är emellertid att det har sina begränsningar i nuvarande utformning. Flera sociala samband som vi idag vill ha möjlighet att kunna belysa existerar inte i det befintliga OCM-systemet, däribland genusrelationer.

Ann-Katrin Wahss på Västergötlands museum har varit initiativtagare och projektledare för utvecklingsprojektet ”Att hitta rätt – ett utvecklingsprojekt om metoder för att synliggöra genus i bilddatabaser”, som just bygger på en bearbetning och utvidgning av OCM-systemet (Wahss & Sunnevång 2005, Wahss 2005, Wahss 2006).⁸¹ Projektet startade 2004 och syftet var att försöka finna metoder som gör det möjligt att söka på genus. Studien är visserligen begränsad till fotografier som empirisk bas, men tankarna kan överföras till såväl arkivmaterial som föremåls-samlingar.

Frågor som ligger till grund för projektet är:

- Vad visar bilddatabasen?
- Vem visar bilddatabasen?
- Vilken bild ger databasen av samhället de senaste 150 åren?

En förhållandevis begränsad och skev bild av ”förr” tenderar att framträda när dessa frågor söker svar genom de befintliga sökvägarna. Stereotypa exklusivt heteronormativa sociala relationer förefaller vara de enda existerande. Homo-, bi- eller transsexuella personers liv raderas med detta ut ur historien (Wahss 2006:205ff). Svårfunna verkar även alternativa maskuliniteter och femininiteter vara som inte nödvändigtvis behöver ha sin grund i sexuell läggning, som t ex män som arbetar i ett kök eller kvinnor som arbetar med maskiner eller teknik (Wahss & Sunnevång 2005:9f).

Arbetet för att inkludera fler sociala relationer har alltså skett genom en utveckling av OCM-systemet. Dels har nya ämnesord konstruerats och dels har nya realnummer lagts till.

Exempelvis finns ”Träslöjd” – realnummer 322 i det gamla systemet, men däremot saknas ”Textilslöjd” – som nu fått realnummer 286. Ett annat exempel är att till det befintliga ämnesordet ”Affärsman” har ”Affärskvinna” lagts. Ytterligare exempel är att ”Far och barn” som tidigare saknats, adderats till ”Mor och barn” som redan fanns.

Den mest banbrytande förändringen är emellertid att ”Genus” blivit ett nytt ämnesord som fått realnummer 92, som i sin tur har tilldelats fem underrubriker som på ett fruktbart sätt tar sig an aspekter kring sociala relationer som är aktuella

⁸¹ *Att hitta rätt* kan laddas ner från Västergötlands museums hemsida: <http://www.vastergotlandsmuseum.se/nedladdningsbart/atthittarratt.pdf>

idag: ”921 Könroller”, ”922 Homosocialitet”, ”923 Könformer”, ”924 Könside-
ntitet” och ”925 Sexuell identitet”.⁸²

I projektet har även en utbildningsdel för registreringspersonal ingått. Den har
namnet ”Våra kulturella glasögon – fortbildning i indexering” och består av sju kurs-
tillfällen. Den första fortbildningsomgången genomfördes under 2005 och den har
även anordnats på nytt under 2006 för alla Accessanställda inom Västra Götalands-
regionen. För mer om denna utbildning se Wahss & Sunnevång (2005: 23-26).

Detta utvecklingsprojekt har rönt anmärkningsvärt svagt intresse från övriga
museisverige.⁸³ Inget av de stora ansvars- och/eller centralmuseerna förefaller för
närvarande vara engagerade i dessa klassificeringsfrågor eller att ta något initiativ
till nationellt samarbete kring dem, så att ett system kan utvecklas som svarar
bättre mot de frågor som ställs idag.

82 För mer detaljer om detta arbete se Wahss & Sunnevång (2005).

83 Samtal med Ann-Katrin Wahss 2006 12 12.

4. Referenser

AKRICH, MADELEINE 1992. The description of technical objects. I: Wiebe Bijker & John Law (eds) *Shaping technology/building society*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

AMBJÖRNSSON, FANNY 2004. I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer. Stockholm: Ordfront förlag.

ANDERSON, BENEDICT 1991/2000. *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.

ARONSSON, INGA-LILL & MEURLING, BIRGITTA (RED) 2005. *Det bekönade museet*. Uppsala: Etnolore.

BERGE, BRITT-MARIE (RED) 2001. *Kunskap bryter könsmönster – aktionsforskning är verktyget*. Umeå: Umeå universitet.

BRAIDOTTI, ROSI 2005. A Critical Cartography of Feminist Post-postmodernism. I: *Australian Feminist Studies*, (20):47, 169–180.

CARLSTRÖM, ANN KRISTIN 2003. Arbetsgruppen Genus på museer. *Samtid & museer*, (27):3–4, 8–10.

CARLSTRÖM, ANN KRISTIN 2006. *Rum för genus. Redovisning av Arbetets museums uppdrag att pröva förutsättningarna för etablerandet av en resursenhet för genusfrågor vid museerna*. Norrköping: Arbetets museum.

DELLBECK, JOHAN 2000. *Sågarbo. Riktlinjer för bevarande*. Rapport. Uppsala: Upplandsmuseet.

Det dolda budskapet: kön och makt – kvinnor och män i museiutställningar. 1993. Norrköping: Arbetets museum, Riksutställningar.

FAGRELL, BIRGITTA 2000. *De små konstruktörerna. Flickor och pojkar om kvinnligt och manligt i relation till kropp, idrott, familj och arbete*. Stockholm: Idrottshögskolan.

GANETZ, HILLEVI 2005. *Uppföljning av Vetenskapstådets beredning och utfall av genusvetenskapliga projektansökningar inom humaniora- samhällsvetenskap år 2004*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Genus på museer. Ds 2003:61 Stockholm: Fritzes.

GHOSHAL, LEENA & PASSERINI, KATIA 2006. Analyzing Gender Segregation in Computing. I: Eileen Trauth (ed.) *Encyclopedia of Gender and Information Technology*. New Jersey: New Jersey Institute of Technology.

GRAHN, WERA 1999a. *Tekniska museets föremålsamling ur genusperspektiv*. Stockholm: Tekniska museet. (Opublicerad rapport.)

GRAHN, WERA 1999b. *Tekniska museets förmedling, kunskapsuppbyggnad och bevarande ur genusperspektiv*. Stockholm: Tekniska museet. (Opublicerad rapport.)

GRAHN, WERA 1999c. Tekniska museet – den manliga teknikens tempel? I: *Dædalus 2000*. Stockholm: Tekniska museet.

GRAHN, WERA 2004. Representationer av kön på Tekniska museet. I: Cecilia Trenter (red) *Tankar och texter om industrisamhällets kulturarv i Västernorrland*. Härnösand: ISKA, Ramprogrammet för industrisamhällets kulturarv.

GRAHN, WERA 2005a. Från vardagsartefakter till museala fakta. I: Inga-Lill Aronsson & Birgitta Meurling (red) *Det bekönade museet*. Uppsala: Etnolore.

GRAHN, WERA 2005b. Inbyggda genuskript. Föreställningar på en museifasad. I: Tora Friberg & Carina Listerborn (red) *Könskodade rum*. Symposium.

GRAHN, WERA 2006. *Känn dig själf. Genus historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*. Linköping: Institutionen för Tematisk forskning, Tema Genus.

GRANT, LAURENCE 1994. 'Her stories': working with a community advisory board on a women's history exhibition at a Canadian municipal museum. *Gender & history*, (6):3, 410–418.

GUNNERIUSSON KARLSTRÖM, MÄRIT 2005. *Portal till vår forntid. Ett museipedagogiskt utvecklingsprojekt 2002–2005. Utvärdering*. Uppsala: Upplandsmuseet.

HALL, STUART 1997/2001. The work of representation. I: Stuart Hall (ed) *Representation. Cultural representations and signifying practices*. London: Sage Publications.

HASTED, RACHEL 1994. Tales of the city: women in a community history exhibition. *Gender & history*, (6):3, 397–409.

Historien i kvinnominne. Behövs ett kvinnomuseum? Rapport från seminarium på Arbetets museum i Norrköping 20–21 januari 1988. Norrköping: Arbetets museum.

HOOPER-GREENHILL, EILEAN 2000. *Museums and the interpretation of visual culture*. London: Routledge.

INSULANDER, EVA 2005. *Museer och lärande - en forskningsöversikt*. Göteborg, Stockholm: Statens museer för världskultur, Didaktikdesign, Lärarhögskolan i Stockholm.

IRIGARAY, LUCE 1974/1985. *Speculum of the other woman*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

JOHN, CHARLOTTA & VON SABLJAR, PAMELA 2004. *Elfte steget - vägen dit. En metodhandbok för praktiskt jämställdhetsarbete i förskola/skola*. www.elftesteget.com Lund : Svenska EFS-rådet i Skåne län.

JÄMO 2004. *Att våga hoppa jämfota - rapport från ett jämställdhetspedagogiskt projekt*. Stockholm: JämO.

Kvinna + Museum = Kvinnomuseum ? Rapport från seminarium vid Arbetets museum 18-19 november 1999. Norrköping: Arbetets museum.

LARSSON, HÅKAN 2001. *Iscensättningen av kön i idrott. En nutidshistoria om idrottsmännen och idrottskvinnan*. Stockholm: HLS förlag.

LENZ TAGUCHI, HILLEVI 2000. *Emancipation och motstånd : dokumentation och kooperativa läroprocesser i förskolan*. Stockholm: Lärarhögskolan.

LIDICHI, HENRIETTA 1997/2001. The poetics and the politics of exhibiting other cultures. I: Stuart Hall (ed) *Representation. Cultural representation and signifying practices*. London: Sage Publications.

LOSNEHAHL, KARI GAARDER 1993. *Kvinne + museum = kvinnemuseum?* Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning.

MAGNUSSON, ÅSE 2001. *Den utställda kvinnan - En analys av hur kvinnorna framställs på tre svenska museer samt hur detta förhåller sig till den kvinnohistoriska forskningen*. Magisteruppsats. Växjö: Växjö universitet, Institutionen för historia.

MYDLAND, LEIDULF & SWENSEN, GRETE 2005. Orden og harmoni eller kreativt kaos - Historiske spor i bybildet. I: Carsten Paludan-Müller & Grete Grundhus (red) *Kulturminner en resurs i tiden*. Oslo: Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU).

ODSHOORN, NELLY, SAETNEN, ANNE RUDINOW & LIE, MERETE 2002. On gender and things. Reflections on an exhibition on gendered artefacts. *Women's Studies International Forum*, (25):4, 471–483.

PARIS, JAN, 2000. *Conservation and the Politics of Use and Value in Research Libraries*. Paper Presented at the Book & Paper Group Session, AIC 28th Annual Meeting, June 8-13, 2000, Philadelphia, Pennsylvania. Received for publication Fall 2000. Tillgänglig på Internet: <http://aic.stanford.edu/sg/bpg/annual/v19/bp19-16.html> (Hämtad 2007 01 04).

PORTER, GABY 1987. Gender bias: representations of work in history museums. *Bias in museums. Museum Professional Group Transactions*, 22:11–15.

PORTER, GABY 1988/1995. Putting your house in order: representations of women and domestic life. I: Robert Lumley (ed) *The museum time-machine*. London: Routledge.

PORTER, GABY 1990. Are you sitting comfortably? I: *Museums Journal*, November, 102–127.

PORTER, GABY 1991a. Partial truths. I: Gaynor Kavanagh (ed) *Museum languages: objects and texts*. Leicester: Leicester University Press.

PORTER, GABY 1991b. How are women represented in British history museums? *Museum 171. Focus on women*, 159–162.

PORTER, GABY 1993. Reading between the lines. Gender and history in museums. I: *Det dolda budskapet: kön och makt – kvinnor och män i museiutställningar*. Norrköping: Riksutställningar, Arbetets museum.

PORTER, GABY, 1996. Seeing through solidity: a feminist perspective on museums. I: Sharon Macdonald & Gordon Fyfe (eds) *Theorizing museums*. Oxford: Blackwell Publishers.

PRIPP, OSCAR, PLISCH, EMIL & PRINTZ WERNER, SAARA 2004. *Tid för mångfald: utgångspunkter och resultat, enkätundersökningen, kartläggning av årsredovisningar, intervjuundersökningen: en studie av de statligt finansierade kulturinstitutionernas arbete med etnisk och kulturell mångfald*. Tumba: Mångkulturellt centrum.

Regeringens proposition 1996/97:3: Kulturpolitik. Stockholm: Regeringskansliet.

SAID, EDWARD 1978/2000. *Orientalism*. Stockholm: Ordfront.

SAND, EVELINA 2004. *Den bekömda konservatorn*. Uppsats. Uppsala: Institutionen för ABM, Uppsala universitet.

STATISTISKA CENTRALBYRÅN (SCB) 1998. *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR (SOU 1998: 6). *Kvinnomaktutredningen: Ty makten är din – myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*. Stockholm: Fritzes.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR (SOU 1999: 18). *Frågor till det industriella samhället. Slutbetänkande av Utredningen om en statlig satsning på det industrihistoriska kulturarvet*. Stockholm: Fritzes.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR (SOU 2006:45). *Tänka framåt, men göra nu. Så stärker vi barnkulturen. Betänkande av kommittén Aktionsgruppen för barnkultur*. Stockholm: Fritzes.

SVALERYD, KAJSÅ 2003. *Genuspedagogik. En tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*. Stockholm: Liber.

TAZIKER, ANDREA 1996. Sitting, knitting and serving: the portrayal of women in industrial museums. I: Amanda Devonshire & Barbara Wood (eds) 1996. *Women in industry and technology from prehistory to present day: current research and the museum experience*. London: Museum of London.

UNNERBÄCK, AXEL 2002. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

WAHLSTRÖM, KAJSÅ 2003. *Flickor, pojkar och pedagoger. Jämställdhet i praktiken*. Stockholm: Utbildningsradio.

WAHSS, ANN-KATRIN 2005. Att hitta rätt. *Samtid & museer*, (29):1, 23.

WAHSS, ANN-KATRIN 2006. Rätten till vårt kulturarv. I: Anna Maria Claesson (red.), *En makalös samling. Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift 2005–2006*. Skara: Västergötlands museum och Västergötlands Fornminnesförening.

WAHSS, ANN-KATRIN & SUNNEVÅNG, PAULA 2005. *Att hitta rätt – ett utvecklingsprojekt om metoder för att synliggöra genus i bilddatabaser*. Skara: Västergötlands museum.

ÅS, BERIT 1978/2003. *De 5 härskarteknikerna*. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige.

ÅSBERG, CECILIA 1998. Debatten om begreppen: "genus" i Kvinnovetenskaplig tidskrift 1980-1998. I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 19(1998):2, s. 29-41.

DE FLESTA MUSEIANSTÄLLDA FÖRSTÅR IDAG BETYDELSEN AV att medvetet arbeta med genusintegrering i verksamheten. Det som däremot kan upplevas som svårt är hur detta ska gå till i praktiken. Avståndet mellan teori och vardagsarbete förefaller många gånger vara oöverstigligt stort.

Den här rapporten ger konkreta förslag på hur en medveten genusintegrering skulle kunna gå till på kulturhistoriska och historiska museer. De områden som kommer att behandlas är:

- Samlingarna och samlandet
- Klassifikation
- Vård
- Utställningar
- Pedagogik
- Kulturmiljövård

Det här förslaget är inte tänkt att fungera som en stel mall att följa till punkt och pricka. Snarare ska det ses som en inspirationskälla att hämta uppslag och idéer till det egna arbetet ifrån. Var och en måste anpassa förslaget och tänka vidare så att det på bästa sätt fungerar i den egna praktiken.

I rapporten identifieras också ett antal grundläggande förutsättningar som är avgörande för att genusintegrering överhuvudtaget ska komma till stånd på museer.

Wera Grahn har under projektets gång varit knuten till Upplandsmuseet. Hon disputerade år 2006 vid Tema Genus, Linköpings universitet, med avhandlingen *"Känn dig själv" – Genus, historiekonstruktioner och kulturhistoriska museirepresentationer*. Tidigare har hon varit anställd på såväl Nordiska museet som andra centralmuseer i Sverige och skrivit flera rapporter och artiklar om genus och museer. Från och med år 2007 är hon verksam som forskare vid Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU) i Oslo.

UPPLANDSMUSEET